

บทที่ ๗ วรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสาน

วรรณกรรมพื้นบ้าน หรือวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสาน มีความแตกต่างกับวรรณคดีแห่งชาติเกือบสิ้นเชิง ทั้งรูปแบบฉันทลักษณ์ ภาษาถิ่น และตัวอักษรท้องถิ่น (มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกันบ้าง) แต่วรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานกลับเหมือนวรรณกรรมในอาณาจักรล้านช้าง (ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) เพราะว่าชาวอีสานสมัยก่อนที่รับวัฒนธรรมจากราชธานีไทย (สมัยก่อนรัชกาลที่ ๕) ได้รับวัฒนธรรมจากอาณาจักรล้านช้างเสมอมา และเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างจนถึงสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่สามารถยึดครองภาคอีสานและอาณาจักรล้านช้างได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ เป็นต้นมา ส่วนดินแดนประเทศลาวนั้นฝรั่งเศสได้ยึดครองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) หลังจากนั้นรัฐบาลไทยได้มีนโยบายที่จะรวมภาคอีสานให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐประชาชาติไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยส่งข้าหลวงไปกำกับราชการหัวเมืองภาคอีสาน และยกเลิกการปกครองระบบอาญาสี่ (เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร) อันเป็นระบบปกครองที่ได้ธรรมเนียมจากอาณาจักรล้านช้าง และบังคับให้ข้าราชการหัวเมืองอีสานเรียนรู้อักษรไทย โดยเฉพาะบุตรหลานเจ้าเมืองที่หวังจะรับราชการจะต้องเรียนรู้อักษรไทย เป็นปัจจัยที่ทำให้ชนชั้นผู้นำของภาคอีสานต้องเลิกสนใจศึกษาอักษรท้องถิ่น (อักษรตัวธรรม และอักษรไทยน้อย) และกลับมาเรียนรู้อักษรไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ยังมีนโยบายที่จะให้ชาวไทยทุกภาคเรียนรู้หนังสือไทย ด้วยจึงพยายามที่จะจัดตั้งโรงเรียนหนังสือไทยในหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียนหนังสือไทยประจำมณฑล (มณฑลลาวกลาง มณฑลลาวพวน และมณฑลลาวกาว ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น มณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดร และมณฑลอุบลราชธานี ตามลำดับ) และต่อมาชาวอีสานทั่วไปต้องเรียนรู้หนังสือไทยทุกคนเมื่อได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ประถมศึกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔

ฉะนั้นชาวอีสานจึงมีวรรณกรรมพื้นบ้าน หรือวรรณกรรมท้องถิ่นอันเป็นมรดกตกทอดมา ก่อนที่จะได้เรียนหนังสือไทยจากโรงเรียน วรรณกรรมพื้นบ้าน หรือวรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านั้น มีรูปแบบ เนื้อหา (อาจจะมิใช่เรื่องตรงกันบ้าง) ต่างไปจากวรรณคดีแห่งชาติเกือบสิ้นเชิง ฉะนั้นการศึกษาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบวรรณกรรมอีสานนั้น จึงต้องพิจารณา รูปแบบ และเนื้อหา ของวรรณกรรมอีสานโดยเฉพาะดังนี้

๑. ประเภทของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสาน

การจัดประเภทวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานโดยยึดรูปแบบของฉันทลักษณ์เป็นเกณฑ์นั้นไม่นิยมนัก เพราะเห็นว่าวรรณกรรมอีสานให้ความสำคัญในการนำเสนอเนื้อหาสาระมากกว่าฉันทลักษณ์ นั่นคือ

วรรณกรรมอีสานจะประพันธ์เป็น "โคลงสาร" หรือที่เรียกตามภาษาถิ่นว่า "กลอนลำ" เป็นส่วนใหญ่ ดังกล่าวไว้ข้างแล้ว ฉะนั้นการจัดประเภทของวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานจึงจัดตามเนื้อหาสาระของวรรณกรรมดังนี้

- วรรณกรรมพุทธศาสนา
- วรรณกรรมประวัติศาสตร์
- วรรณกรรมนิทาน
- วรรณกรรมคำสอน
- วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด

แต่อย่างไรก็ตามการจัดประเภทวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานดังกล่าว ก็ยังหาได้ครอบคลุมทั้งหมด เพราะเหตุว่าวรรณกรรมอีสานมีลักษณะประสมประสานอยู่มาก นั่นคือมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องหลาย ๆ สาระในโครงเรื่องเดียวกัน จึงยากที่จะกำหนดลงไปอย่างชัดเจนว่าเป็นวรรณกรรมประเภทใด ตัวอย่างเช่น เรื่องท้าวผาแดงนางไอ่ซึ่งอาจจะจัดอยู่ในวรรณกรรมตำนานบ้านตำนานเมืองก็ได้ หรือจัดอยู่ในวรรณกรรมนิทานก็ได้ หรือบางเรื่อง เช่น พระลักพระลาม โดยเนื้อหาสาระก็น่าจะจัดเป็นวรรณกรรมนิทาน แต่ตอนเริ่มเรื่องได้กล่าวว่าเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า และตอนท้ายเรื่องยังมีประชุมชาดกอีกด้วย ซึ่งเป็นการดำเนินเรื่องตามแบบวรรณกรรมพุทธศาสนา (ชาดก) ฉะนั้นในที่นี้จึงจัดแบ่งกว้าง ๆ ตามสาระว่าน่าจะเป็นวรรณกรรมประเภทใดไปพลางก่อน

๑.๑ วรรณกรรมพุทธศาสนา

วรรณกรรมพุทธศาสนาได้แก่ วรรณกรรมชาดกนิบาต (หรือชาดกนอกนิบาตที่ดำเนินเรื่องตามแบบการประพันธ์ชาดก) และวรรณกรรมตำนานพุทธศาสนา

๑) วรรณกรรมชาดก หรือชาดกนอกนิบาต นั่นคือวรรณกรรมที่ใช้กลวิธีการประพันธ์แบบชาดก ซึ่งมักจะมี (๑) *ปรารภชาดก* คือกล่าวท้าวความว่าเป็นเรื่องที้ออกจากพระโอษฐ์ของพระพุทธองค์ และสาเหตุที่จะทรงเล่าถึงอดีตชาติ เช่น เกิดฝนโบกขรพรรษ (๒) *เนื้อเรื่อง* คืออดีตชาติที่พระพุทธองค์ต้องเกิดเพื่อใช้ให้กรรม และบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ เช่น ทาน ศีล สมာธิ ปัญญา ฯลฯ (ทศบารมี) (๓) *ประชุมชาดก* คือตอนท้ายเรื่องจะกล่าวถึงตัวละครต่าง ๆ ในเรื่องจะกลับชาติมาเกิดใหม่ (ถือชาติ) เป็นพระพุทธองค์ พระนางยโสธราพิมพา หรือเป็นพุทธบิดา มารดา ฯลฯ เป็นต้น (๔) *ประพันธ์ด้วยภาษาบาลี* (คาถาบาลี) แทรกอยู่ทั่วไปเพื่อแสดงให้เห็นว่ามีโครงเรื่องอยู่ในชาดกภาษาบาลี นั่นเอง

ในการศึกษาวรรณกรรมอีสาน พบว่าวรรณกรรมนิทานนิยายจำนวนมาก ได้ใช้กลวิธีการประพันธ์แบบวรรณกรรมชาดก และพระภิกษุก็นำเรื่องนิทานเหล่านั้นมาเทศน์ให้ประชาชนฟังด้วย เช่น ท้าว

คัชนาม ท้าวสีหน (พระสุชน-มโนห์รา) เป็นต้น แต่ในที่นี้จะจัดอยู่ในวรรณกรรมนิทาน ตัวอย่างวรรณกรรมชาดกที่สำคัญ ๆ ของภาคอีสาน ดังนี้

- ล้ามหาชาติ (พระมหาเวสสันดรชาดก)
- ล้าท้าวปาจิต-นางอรพิม (ปาจิตตกุมารชาดก)
- สุวรรณสังข์ (สุวรรณสังข์ชาดก)
- ท้าวคัชนาม หรือท้าวคันทนาม
- เสียวสวาด หรือ ศรีเจลิยวเสียวสวาด
- ท้าวโสวัต
- แลนมูล (แลน-ตะกวด)
- นกกระจอก (โครงเรื่องเดียวกับเรื่องนกกระจาบของภาคกลาง)
- พระยาคันคาก (คางคก)
- พระเจ้าสิบชาติ (ทศชาติชาดก)
- พระมาลัยหมื่นมาลัยแสน

ฯลฯ

๒) วรรณกรรมตำนานพุทธศาสนา ได้แก่ประวัติการสืบพุทธศาสนาในดินแดนแหลมทอง และล้านช้าง ซึ่งเนื้อหาสาระของเรื่องกล่าวถึงตำนานพุทธเจดีย์สำคัญในภาคอีสาน ล้านช้าง และล้านนา อีกด้วย เช่น

- อูรังคนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- พระมาลัยเสียบโลก (การสืบศาสนาในดินแดนแหลมทอง)
- ชินธาตุ
- พื้นธาตุพนม (โครงเรื่องเดียวกับ อูรังคนิทาน)
- สังขอมธาตุ (กล่าวถึงพระธาตุเจดีย์สำคัญ ๆ ในล้านช้าง ล้านนา)
- ชมพูทวีป (กล่าวถึงกำเนิดโลก จักรวาล การสืบสายวงศ์ และการแพร่ศาสนา)
- เขตุน หรือ เสตุน (การสืบพุทธศาสนาบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง)
- ปุจฉาพยากรณ์ (ถาม-ตอบ หลักธรรมตามแนวพุทธทำนาย)
- สมาสงสาร (หลักธรรม การดำเนินชีวิตตามแนวพุทธ)
- พื้นเมือง (การเผยแพร่พุทธศาสนาในภาคอีสานและล้านช้าง)
- มูลสถาปนา หรือ ปฐมฐาปนา (การกำเนิดโลก จักรวาลตามแนวความคิดท้องถิ่น)
- ปฐมกัปป์ปฐมกัลป์ (การกำเนิดโลก และสรรพสิ่ง ตามแนวคิดพุทธศาสนา)

- ปฐมมูล (การกำเนิดโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามแนวความคิดท้องถิ่น)
- กาลนับมือส่วย (การสิ้นสุดศาสนาเมื่อ พ.ศ.๕๐๐๐ และกฤษฎีตามแนวพุทธทำนาย)

๑.๒ วรรณกรรมประวัติศาสตร์

วรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์ภาคอีสานมีจำนวนน้อย เพราะเหตุว่าวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานนั้นเจริญรุ่งเรืองอยู่ในกลุ่มชาวบ้าน และชาววัด ฉะนั้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จึงอยู่ในความสนใจของชาวบ้านน้อยกว่าวรรณกรรมพุทธศาสนา แต่กระนั้นก็ตามยังพบวรรณกรรมประวัติศาสตร์อยู่บ้าง เช่น

- **ท้าวฮุ่งหรือเจียง มหาสีลา วีรวงศ์** ได้ถอดจากต้นฉบับโบราณอักษรไทยน้อย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งชื่อว่า "ท้าวบาเจียง" และจัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๖ มหาสีลา ตั้งชื่อเรื่องใหม่ว่า "ท้าวฮุ่งหรือเจียง" ประพันธ์เป็นโคลงทั้งเรื่อง เนื้อเรื่องกล่าวถึงวีรบุรุษของไทย ได้รวบรวมอาณาจักรไทยเป็นปึกแผ่นในบริเวณกลุ่มแม่น้ำโขงกว้างใหญ่ไพศาลมาก รวมทั้งดินแดนภาคเหนือ (ล้านนา) ทำสงครามขยายดินแดนถึงฉนวนเหนือและจีนตอนใต้ ในพงศาวดารโยนกได้จัดพระยาเจียงเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๑๙ ก่อนพระยามังราย ซึ่งพงศาวดารโยนกจัดลำดับกษัตริย์องค์ที่ ๒๕ ฉะนั้นเหตุการณ์เรื่องท้าวฮุ่งหรือเจียงนี้ จึงน่าจะเป็นเหตุการณ์ก่อนที่ชนชาติไทยตั้งอาณาจักรสุโขทัย

วรรณกรรมเรื่องท้าวฮุ่งหรือเจียง (ท้าวบาเจียง) ดร.ประคอง นิมมานเหมินทร์ ได้ศึกษาวิจัยสรุปว่า เป็นวรรณกรรมที่แพร่กระจายอยู่ในล้านช้าง ภาคอีสาน ภาคเหนือ และในดินแดนสิบสองปันนา ส่วนรูปของโคลงนั้น ดร.ประคอง นิมมานเหมินทร์ เสนอว่าเป็นรูปแบบโคลงยุคเริ่มต้นของไทย และมีความไพเราะทางสำนวนโวหาร นอกจากนี้ยังเป็นวรรณกรรมประเภทโคลงที่มีความยาวมาก จึงใช้ชื่อว่า "มหากาพย์เรื่องท้าวบาเจียง"^{๑)}

- **พื้นเมืองเวียงจันทน์** เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงตำนานการสร้างเมืองเวียงจันทน์ และเมืองนครพนม ที่เรียกว่า "โคตรบอง" หรือ "โคตรบูรณ" และกล่าวถึงการสืบสันตติวงศ์ของกษัตริย์ล้านช้างบางยุคบางสมัย

- **พื้นเวียง** เป็นวรรณกรรมที่กล่าวเฉพาะเหตุการณ์สมัยรัชกาลที่ ๓ กรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ และสงครามไทย-ญวน ประพันธ์เป็นโคลงสาร บางฉบับชื่อว่า "ลำพื้นเวียง" เป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่แพร่หลายมาก คือพบต้นฉบับในภาคอีสานจำนวนมาก จากการศึกษาเนื้อหาของพื้นเวียงแล้ว พบว่ามีเนื้อหาตรงกับกรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ ต่างแต่ทัศนคติเข้าข้างและเห็นใจเจ้าอนุวงศ์ นั่นคือ เสนอความเห็น

---

4) ดู ประคอง นิมมานเหมินทร์ "มหากาพย์ท้าวบาเจียง" ปรินิพนธ์พิมพ์ครั้งที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๐

ว่าราชธานีไทยและเจ้าเมืองโคราชปกครองกตขีหัวเมืองอีสาน และล้านช้าง เจ้าอนุวงศ์จึงตั้งมั่นที่จะเป็น
อิสระ และได้รับความร่วมมือที่ติดจากเจ้าเมืองต่าง ๆ ในภาคอีสาน๒)

- นิทานเรื่องขุนบรม เป็นตำนานขุนบรม หรือพงศาวดารล้านช้าง กล่าวถึงตำนานการสร้าง
บ้านแปงเมืองของคนกลุ่มแม่น้ำโขง นับตั้งแต่เมืองน่านน้อยอ้อยหนู เชียงตุง เชียงทอง (หลวงพระบาง)
และพงศาวดารล้านช้าง การสืบสันตติวงศ์กษัตริย์ล้านช้าง

- พงศาวดารจำปาศักดิ์

- ตำนานพระพุทธรูปต่าง ๆ เช่น พื่นพระบาง พื่นพระแทกรคำ พื่นพระแก้ว พื่นพระแก่น
จันทร์ ฯลฯ ตำนานพระพุทธรูปสำคัญเหล่านี้ ได้กล่าวถึงกษัตริย์และลำดับกษัตริย์ และราชวงศ์ที่เกี่ยวข้อง
ข้องค่อนข้างมาก คือให้ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์อีกด้วย จึงจัดไว้ในกลุ่มวรรณกรรมประวัติศาสตร์

๑.๓ วรรณกรรมนิทาน

วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานนั้นอุดมไปด้วยวรรณกรรมนิทาน เนื่องจากในสมัยอดีตวรรณกรรม
อีสานนั้นเป็นประหนึ่งมรดกของประชาชนทั่วไป นั่นคือใช้อ่านทำนองเสนาะ (ลำ) ในที่ประชุมชน เช่น
ไนงันเฮือนดี (งานศพ) หรือพระภิกษุเข้ามาเทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกา และชาวบ้านฟังในระหว่างเข้าพรรษา
ที่เรียกว่า "เทศน์ไตรมาส" นอกจากนี้หมอลำมักจะนำวรรณกรรมนิทานมาลำให้ชาวบ้านฟังอีกด้วย ที่
เรียกว่าลำพื้น หรือลำเรื่อง เป็นต้น การที่วรรณกรรมอีสานอยู่ในความสนใจของชาวบ้านเป็นอย่างมากดัง
กล่าว จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เราให้วีได้สร้างสรรค์วรรณกรรมนิทานจำนวนมาก แม้ว่าวรรณกรรมอีสานจะ
ดำเนินเรื่องตามแบบวรรณกรรมนิทาน คือมุ่งให้ความบันเทิงใจ สนุกสนานไปกับเนื้อเรื่อง แต่พิจารณา
ทางด้านสาระประโยชน์ทางจิตใจแล้ว พบว่าวีผู้ประพันธ์ได้พยายามสอดแทรกจริยธรรม การสอนคติ
ธรรมอยู่ในเนื้อเรื่อง และอุปนิสัยของตัวละคร อันเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา
และมีวรรณกรรมนิทานจำนวนมากที่ยกอ้างว่าเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า เช่น กล่าวว่ามีอยู่ในพระเจ้า
ห้าสิบชาติ (บัญญัติชาดก) บ้าง มีอยู่ในพระบาลีบ้าง ซึ่งตามความเป็นจริงส่วนใหญ่โครงเรื่องเป็นวรรณ
กรรมนิทานพื้นบ้านนั่นเอง แต่ชาวอีสานโดยทั่วไปยอมรับว่าเป็น "ชาดก"

ข้อสังเกต พบว่าวรรณกรรมอีสานจำนวนมากมีโครงเรื่องเหมือนกับวรรณกรรมภาคเหนือ
ตั้งแต่สำนวนโวหาร ภาษาถิ่น และฉันทลักษณ์นั้น เท่านั้น แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรล้านนา เชียงใหม่
และล้านช้าง หรือประชาคมลุ่มแม่น้ำโขง (รวมทั้งภาคอีสานด้วย) ในสมัยอดีตมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดทาง
ด้านวัฒนธรรมมาก โดยเฉพาะทางด้านวรรณกรรม และอักษรศาสตร์ (ตัวอักษร)

๒) ดูรายละเอียด ใน ธวัช ปุณโณทก, พื้นเวียง : การศึกษาประวัติศาสตร์ และวรรณกรรมอีสาน, สถาบัน
ไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

วรรณกรรมที่หาหนังสือ ๑ และแพร่กระจายอย่างกว้างขวาง ได้แก่

- จำปาสีตัน (เนื้อเรื่องเดียวกับสี่ยอดกุมาร ที่แพร่ภาพอยู่ในโทรทัศน์)
- นางผมหอม
- สินไซ (โครงเรื่องเดียวกับสังข์ศิลป์ชัย)
- ท้าวสีหน (โครงเรื่องเดียวกับพระสุทนต์นรินทร์)
- ไก่แก้ว หรือไก่แก้วหอมฮู
- บัวสม บัวทอง บัวเขียว
- ปลาแดงปลาสมอ
- กำพราผีน้อย
- ลั่นทอง (โครงเรื่องเดียวกับสุวรรณชีวิตาลิ้นคำ ของวรรณกรรมภาคเหนือ)
- พระลักพระลาม (โครงเรื่องเดียวกับรามเกียรติ์ แต่มีส่วนย่อยที่แตกต่างกันอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะชื่อเมือง ชื่อตัวละครมักจะออกเสียงเพี้ยนไปจากฉบับภาคกลาง)
- สุพรมโมกษา (โครงเรื่องเดียวกับ สุพรมโมกษาของภาคเหนือ)
- กาละเกต
- นางแดงอ่อน
- ขุนทิงขุนเทือง
- ท้าวผาแดงนางไอ่
- ท้าวขลุ-นางฮั่ว
- สุวรรณสังข์ (โครงเรื่องเดียวกับ บทละครเรื่องสังข์ทอง)
- ท้าวคันธนาม หรือท้าวคันทนาม
- ท้าวปาจิต-นางอรพิม

ฯลฯ

๑.๔ วรรณกรรมคำสอน

วรรณกรรมคำสอนในภูมิภาคอีสานมีจำนวนมาก และค่อนข้างจะโดดเด่นอยู่ในความสนใจของประชาชน เช่น พบว่าหมอลำมักจะหยิบยกขึ้นมาเล่า ในที่ประชุมชนอยู่เนือง ๆ โดยเฉพาะเนื้อหาตอนที่สอนใจ สอนแนวปฏิบัติของบุคคลากรในครอบครัว และสังคม การดำเนินเรื่องของวรรณกรรมคำสอนนั้นจะเป็นเทศนาโวหารตลอดเรื่อง นั่นคือไม่มีตัวละครเช่นเดียวกับ "โคลงโลกนิติ" หรือสุภาษิต เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นคำสอนแนวประเพณีโดยยึดคติธรรมทางพุทธศาสนาและจารีตของท้องถิ่น เช่น

- ธรรมดาสอนโลก (สอนการดำเนินชีวิตตามฮีตบ้านคองเมือง โดยยึดแนวคตินิยมทางพุทธศาสนาและจารีตท้องถิ่น)

- ฮีตสิบสองคองสิบสี่ (จารีตประเพณีบ้านเมืองในรอบ ๑๒ เดือน และครรลองแห่งธรรมของผู้ปกครอง และผู้ใหญ่ ๑๔ ประการ)
- พระยาคำกองสอนไพร่
- อินทัญญาสอนลูก
- หัวคำสอน (สอนการเลือกคู่ครอง จำแนกหญิงชั่ว-ดี และลักษณะหญิงที่เป็นมงคลแก่สามี)
- ภาพยี่สิบสอนหลาน
- ภาพยี่หลานสอนปู่
- ยอดคำสอน (รวมคำสุภาษิตในการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธ และจารีต)
- สาส์นสมคิด (สอนคติธรรมทางพุทธศาสนา)
- ลีปสฺญ หรือ ลมปสฺญ (สอนให้ตระหนักในหลักธรรม และพุทธทำนายเหตุการณ์ตอนสิ้นศาสนา)
- กาลนัมมือส่วย (พุทธทำนายและสังคมวิปริตตอนสิ้นศาสนา)
- สิริจันโทวาทคำสอน
- ย่าสอนหลาน

ฯลฯ

๑.๕ วรรณกรรมเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ

คือวรรณกรรมที่ไม่อาจจะจัดกลุ่มในประเภทใดประเภทหนึ่งได้ เพราะการสร้างสรรค์วรรณกรรมเหล่านี้ขึ้นมาด้วยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะกิจ ส่วนใหญ่จะใช้ในพิธีกรรม เช่น

๑) วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมสดขวน (บทสวดวิญ) เช่น

- บทสดขวน (บทสวดวิญทั่วไป)
- บทสดขวนอยู่กรรม (บทสวดวิญแม่ลูกอ่อน ก่อนจะออกจากกรออยู่ไฟ)
- บทสดขวนเด็ก (บทสวดวิญเด็กเมื่อตกใจ หรือเดินทางไกล)
- บทสดขวนหนุ่มสาว (บทสวดวิญตอนแต่งงาน สอนหน้าที่สามี-ภรรยา และให้พร)
- บทสดขวนใหญ่ (บทสวดวิญเมื่อเจ็บไข้ หรือป่วยหาสาเหตุไม่ได้)
- บทสดขวนเฮือน (บทสวดวิญขึ้นบ้านใหม่)
- บทสดขวนเกวียน (บทสวดวิญเกวียน)
- บทสดขวนควาย (บทสวดวิญควาย กล่าวถึงบุญคุณวัวควายที่ช่วยทำนาและขอโทษที่ทุบตี)

๒) วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมขอฝน หรือการแห่บั้งไฟ ได้แก่ คำแข็งต่าง ๆ ไม่มี

การจดเป็นลายลักษณ์อักษร (มุขปาฐะ) เช่น

- คำเชิงบังไฟ (ส่วนใหญ่ต้นกลอนสด และกลอนที่จำสืบ ๆ กันมา กล่าวถึง เรื่องเพศสัมพันธ์บ้าง คำหยอกล้อหนุ่มสาวบ้าง คำล้อเลียนบ้าง ซึ่งทั้งหมดจะเน้นความสนุกสนานรื่นเริงเป็นที่ตั้ง)
- คำเชิงนางแมว (แห่งนางแมว)
- ๓) วรรณกรรมที่ใช้เกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาว ที่เรียกว่า "ผูกเครือ" คือคำพูดโต้ตอบหนุ่มสาวที่เกี่ยวกับ โดยโวหารสำนวนเชิงเปรียบเทียบบ้าง ยกภาพิตท้องถิ่นมาอ้างอิงเพื่อฝากกริบบ้าง
- ๔) นิทานที่เล่าเพื่อความสนุกสนานและตลกขบขัน
  - นิทานพื้นบ้านต่าง ๆ (ส่วนใหญ่มีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว และนำมาเล่าสู่กันฟัง)
  - นิทานขบขันเชิงปัญญา เช่น เรื่องเชียงใหม่
  - นิทานตลก เช่น นิทานโดงโตย
  - นิทานขบขันเชิงหยาบโลน เช่น นิทานก้อม (นิทานสั้น ๆ)

๒. ปรัชญาหรือวรรณกรรมอีสานเรื่องนางผมหอม

ที่นำเรื่องนางผมหอมมาเป็นตัวอย่างในการปริวรรตนี้ เพราะเหตุว่าเรื่องนางผมหอมเป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายเรื่องหนึ่ง เช่นเดียวกับเรื่องสินไซ อีกประการหนึ่งเรื่องนางผมหอมนี้มีโครงเรื่องเดียวกับเรื่อง ช่างโพงนางผมหอม ของภาคเหนือ ซึ่งจะเห็นการถ่ายโอนวรรณกรรมพื้นบ้านของไทยระหว่างภาคเหนือและภาคอีสาน แต่กระนั้นก็ตามหากเราพิจารณาอิทธิพลของวรรณกรรมต่อสังคมแล้ว น่าจะเชื่อได้ว่าเรื่องนางผมหอมนี้มีอิทธิพลต่อชาวอีสานมาก เพราะเหตุว่าชาวอีสานเชื่อกันว่าเป็นเรื่องราวที่เกิดอยู่ในภาคอีสาน ดังที่ยอมรับสืบทอดกันมาว่า ภูหอ (เทือกเขาในเขตอำเภอกู่กระดิง จังหวัดเลย) เป็นสถานที่อยู่ของนางผมหอมที่พระยาช้างผู้เป็นพ่อได้เนรมิตปราสาทให้นางประทับพร้อมบ่าวไพร่ เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ต้องการแสดงให้เห็นโครงเรื่องย่อย (Sub-Plot) ในเรื่องนางผมหอมนั้นมีส่วนเหมือนกับโครงเรื่องย่อยของวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องอื่น ๆ ทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ด้วย เช่นตอนท้ายเรื่อง ที่นางผีโพง (ผีกระสือ) ผลักนางผมหอมตกน้ำแล้วปลอมตนเป็นนางผมหอมอยู่ในวังกับพระเอก นางต้องไปอาศัย อยู่กับลิงกัง สีสาลูกผู้ชายที่ต้องพาน้องตามหานางเพื่อจะขอน้ำมนต์ให้น้อง กว่าเจ้าชาย(ตัวเอก) จะทราบความจริงและคิดกำจัดนางผีโพง ซึ่งเป็นโครงเรื่องย่อยตรงกับเรื่อง *พิรุณทอง* ของภาคกลาง

. **ต้นฉบับ** เรื่องนางผมหอม ที่ใช้เป็นข้อมูลในครั้งนี้ ชมรมวรรณกรรมอีสาน ได้พิมพ์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีอนันต์ กรุงเทพฯ แต่ไม่ได้แจ้งว่าต้นฉบับเป็นอักษรตัวธรรม หรืออักษรไทยน้อย และแหล่งเดิมของต้นฉบับลายมือ

๒.๑ เนื้อเรื่องย่อ

เริ่มกล่าวประณามพจน์ และอ้างถึงว่าพระโพธิสัตว์เมื่อชาติปางก่อนได้เสวยพระชาติเป็นลูกท้าวพระยา ในอดีตกาลยังมีเมืองนครศรี พระราชา และพระมเหสีมีธิดารูปงามนามว่า "นางสีดา" เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี ได้เสด็จประพาสป่า ระหว่างที่ชมป่าเก็บดอกไม้ไม่นานาชนิด ได้พลัดหลงจากนางสนม กำนัลไปตามลำพังผู้เดียว เดินทางรอนแรมอยู่หลายวันทั้งหิวและกระหาย จึงตมน้ำที่รอยเท้าช้าง (เป็นน้ำปัสสาวะช้าง) และรอยเท้ากระทิงด้วย หลายวันนางก็กลับถึงเมือง ต่อมานางก็ตั้งครรภ์จากการตมน้ำจากรอยเท้าช้าง และกระทิง ประสูติธิดามา ๒ องค์ คือนางผมหอมและนางสุน นางผมหอมนั้นมีผมหอมเหมือนดอกไม้ไม่นานาชนิด เมื่อนางทั้งสองเจริญวัยก็พยายามไต่ถามมารดาถึงบิดาของตน แต่ก็ไม่ได้คำตอบที่ดี ครั้นเมื่อไปเล่นกับลูกชาวบ้านก็ถูกเด็ก ๆ ชาวบ้านตำว่าลูกสัตว์ป่า ลูกผีสิง นางเสียใจกลับมาสอบถามมารดาเรื่องพ่อของตนอีก ในที่สุดนางสีดาก็เล่าเรื่องให้ลูกทั้งสองฟัง ครั้นเมื่อนางผมหอมและนางสุนเจริญวัยได้ ๑๓ ปี นางจึงขออนุญาตมารดาไปหาพ่อในป่าใหญ่ มารดาห้ามไว้เพราะในป่าใหญ่นั้นมีอันตรายมากนานาประการ โดยเฉพาะพระยาช้างนี้เป็นช้างผีสิง กินสัตว์ มนุษย์เป็นอาหาร หากพบคนก็จะจับกินทุกคนหากคนนั้นไม่ใช่เชื้อสาย หรือเป็นผู้มีบุญญาธิการ หากเป็นเชื้อสายพระยาช้างจะยอมให้ติดตามงาขึ้นไปนั่งบนหลังได้ นางสีดาตระหนักดีว่านางสุนผู้น้องนั้นไม่ใช่เชื้อสายพระยาช้างเหมือนนางผมหอม แต่ก็สุดจะตัดทานนางสุน หลังจากนั้นทั้งสองก็เดินป่าติดตามพระยาช้างผู้เป็นพ่อ

ครั้นพบพระยาช้าง พระยาช้างสารจึงเสี่ยงทายว่าถ้าเป็นเชื้อสายแล้ว จะมีบุญญาธิการไต่ตามงาขึ้นไปนั่งบนหลังช้างได้ นางสุนใช้เวลาเท่าไร ๆ ก็ไต่ขึ้นไม่ได้ เพราะนางสุนเป็นลูกกระทิง ช้างจึงจับกินเป็นอาหาร นางผมหอมเสียใจมากที่พระยาช้างฆ่าน้องตน แต่ต้องจำใจไปกับพระยาช้างสาร พระยาช้างจึงสั่งฝูงช้างให้สร้างปราสาทเสาสสูงเพื่อป้องกันภัยอันตรายตอนที่พระยาช้างไม่อยู่ นางผมหอมจึงอาศัยอยู่ในปราสาทนั้น พระยาช้างก็พยายามแสวงหาเครื่องใช้ของมนุษย์มาให้นางผมหอม ตลอดจนอาหารการกินอย่างอุดมสมบูรณ์ และจับหญิงชาวบ้านมาให้เป็นทาสรับใช้นางผมหอมอีกด้วย

เมื่อนางผมหอมอายุได้ ๑๖ ปี คิดอยากจะมีคู่ครอง จึงนำผมใส่ผอบทองลอยน้ำเสี่ยงทายว่าหากคู่ครองของนางอยู่ที่ใด บ้านเมืองใด ก็ขอให้ผอบทองลอยน้ำไปถึงเมืองนั้น ๆ ในผอบทองนางผมหอมได้ใส่สารแจ้งความจำนงของนางไปด้วย

กล่าวถึงเมืองหนึ่ง ราชโอรสอายุได้ ๑๖ ปี (ไม่ได้บอกชื่อเมือง และชื่อพระราชา มเหสี) จึงจะอภิเษกเจ้าชาย (ไม่มีชื่อเฉพาะ มักใช้บราคราญ บาท้าว) ครองเมืองแทนบิดา พร้อมทั้งสั่งให้หัวเมืองต่าง ๆ ส่งพระราชธิดามาให้เจ้าชายเลือกเป็นคู่ครอง ในงานพระราชพิธีนั้นเสนาอำมาตย์ได้ทาบผอบทองเสี่ยงทายของนางผมหอม นำมาถวายเจ้าชาย เมื่อเจ้าชายเปิดพบสารเสี่ยงทาย และเส้นผมอันหอมอบอวล เจ้าชายคลั่งไคล้ นางผมหอมมาก จึงขอลาพระราชบิดามารดาไปติดตามนางผมหอมให้จงได้ เจ้าชายเดินทางผ่านเมืองนางผีโพง (ผีกระสือ) นางผีโพงได้จำแลงเป็นนางผมหอมให้เจ้าชายหลง แต่

เจ้าชายก็จับได้เพราะมีกลิ่นเหม็นสาปเหม็นโงง เจ้าชายเดินทางต่อไปถึงแดนพระยาช้างพบนางทาสีของนางผมหม นางก็เชิญไปบนปราสาทพบกับนางผมหม เจ้าชายก็ถวายผอบทองและสารเสีงทายของนาง นางจึงยอมรับว่าเป็นเนื้อคู่ของนางที่เสีงทายไป นางผมหมชวนเจ้าชายไว้บนปราสาทสูง (หอสูง) ไม่ได้บอกพระยาช้างผู้เป็นพ่อทราบ จนมีบุตรธิดา ๒ องค์ ผู้พี่เป็นชายชื่อ สีลา ผู้น้องเป็นหญิงชื่อ ซาดา

เจ้าชาย (พบตอนท้ายเรื่องมีชื่อว่า สีลา เหมือนบุตรชาย) กับนางผมหมคิดจะกลับเมือง จึงพาลูกทั้งสองหนีพระยาช้าง เมื่อพระยาช้างกลับจากป่าเรียกหานางผมหมไม่พบ พระยาช้างโกรธทำลายปราสาท แล้วติดตามนางผมหมกับเจ้าชาย ตามมาทันที่ภูเขาสูงแห่งหนึ่ง พระยาช้างขึ้นภูเขาไม่ได้ เพียงแต่อ้อนวอนให้นางผมหมลงมาหา และกล่าวว่าจะอยู่เป็นคู่สามีภรรยาทันทีไม่ว่า แต่นางผมหมไม่กลัวลงมาหาเพราะกลัวจะถูกทำร้าย ก่อนตายพระยาช้างได้บอกให้เฝ้าของของตนติดตัวไป นางข้างขวาเป็นอาวุธทำลายศัตรูได้ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ ผีเสื้อ ครุฑ นาค ส่วนนางข้างซ้ายสามารถเป็นพาหนะได้ทุกชนิดตามที่ต้องการ ด้วยความเสียใจพระยาช้างจึงตายที่เชิงเขา นั้น ๆ หลังจากสั่งเสียลูกแล้ว

เจ้าชายสีลา กับนางผมหมจึงพาลูกทั้งสอง เดินทางกลับเมือง โดยใช้งาพระยาช้างเป็นเรือระหว่างทางต้องผ่านเขตเมืองนางผีโพง นางผีโพงหาโอกาสลักนางผมหมตกน้ำ และจำแลงตนเป็นนางผมหม ส่วนนางผมหมพยายามร้องเรียกให้เจ้าชายกลับมารับนางเท่าไร ๆ ก็ไม่ได้ยิน ลูกทั้งสองเห็นแม่เรียกหาอยู่ แต่พ่อไม่เห็นเพราะถูกเวทย์มนต์ของนางผีโพง ครั้นอ้อนวอนพ่อให้จอดเรือคอยแม่ ก็ถูกนางผีโพงจำแลงขู่จะทำร้าย ทั้งสองร้องให้รำพันก็ถูกพ่อดุด่าอีก ในที่สุดเจ้าชายก็พานางผีโพงและลูกทั้งสองเข้าเมือง

ลูกทั้งสองได้ปรึกษากันว่าหนีไปหาแม่ เพราะซาดาทนต่อการหิวนมแม่ไม่ได้ ในที่สุดพระโอรสสีลาจึงพาน้องไปตามหาแม่ในป่า ซึ่งนางผมหมได้ไปอาศัยอยู่กับฝูงลิงกั้ง ครั้นพบแล้วก็พากันกลับมาฝ่ายเจ้าชายทราบว่าลูกทั้งสองกลับจากป่าจะลงโทษ ลูกทั้งสองจึงเล่าความจริงให้ฟัง เจ้าชายเองก็รู้สึกสังหรณ์ใจอยู่แล้วว่านางผมหมจำแลงนี้ แตกต่างไปจากพระชายาเดิมอย่างมาก จึงพากันประพาสป่ามาพบนางผมหมจริง ๆ จึงกลับเมืองคิดจะกำจัดนางผีโพงเสีย จึงพานางผมหมกลับเข้าเมืองประทับอยู่ที่อุทยาน ให้อำมาตย์ไปหลอกให้นางผมหมจำแลงสระผมแล้วลอบฆ่านางเสีย ให้เอาน้ำสระผมและเลือดนางผีโพงใส่คนโทน้ำมาให้ แล้วจึงนำน้ำสระผมและเลือดนางผีโพงมาให้นางผมหมสระผมชำระร่างกาย นางจึงฟื้นจากพะวัง และผมนางก็มีกลิ่นหอมเช่นเดิม

ทั้งสี่จึงพากันเข้าเมือง และจัดงานเฉลิมฉลองพระนคร เจ้าชายและนางผมหมก็อยู่อย่างสันติสุขสืบมาจนชั่วอายุขัย ตอนท้ายเรื่องได้กล่าวประชุมชาดกด้วย คือ นางสีดา กลับชาติมาเกิดเป็นนางปราบดีโคตมี นางลุนเป็นนางวิสาขา พระยาช้างสารเป็นพระโมคคัลลานะ เจ้าชายสีลาเป็นพระพุทธองค์ นางผมหมเป็นเมียขวัญ (ไม่ได้บอกตรง ๆ ว่าเป็นพระนางพิมพา) ฯลฯ

๒.๒ ส่วนนวนโวหาร

สำนวนโวหารในเรื่องนางผมหมอนั้นถือกันว่าเป็นสำนวนดีเด่นเรื่องหนึ่งของวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน นั่นคือดำเนินเรื่องตามลำดับนิทาน แต่ต่างตอนใดที่กวีมีโอกาสแสดงฝีมือมาก กวีมักจะพรรณนาโวหารอย่างประณีต ซึ่งสร้างความพึงใจให้กับผู้อ่านผู้ฟังอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพรรณนาจากภูมิประเทศ เช่น ชมเมือง ป่าดงพงพี หรือสวนอุทยาน ให้เห็นว่าเป็นที่รื่นรมย์ยิ่งนัก แต่ตอนใดเนื้อเรื่องเศร้า กวีกลับพรรณนาให้เห็นความสรว้อยเศร้าของธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอารมณ์กวีนั้นสอดคล้องเข้ากับเนื้อเรื่องและอารมณ์ตัวละครในเรื่อง ดังตัวอย่าง

๑) พรรณนาจาก ในเรื่องนางผมหมอนกวีได้พรรณนาจากภูมิประเทศทุกขั้นตอนของเนื้อเรื่อง ซึ่งตัวเอกต้องพลัดพรากอยู่ในพงไพรอยู่เนือง ๆ แต่ในที่นี้จะยกตัวอย่างตอนที่นางเสียดามสวนอุทยานกับหมู่นางกำนัล เพราะกวีได้พรรณนาออกกับปฏิกิริยาของนางกำนัล ที่หยอกล้อกันในหมู่สาว ๆ และยังมีการพรรณนาหยอกล้อกับหนุ่ม ๆ อีกด้วย น่าจะจำลองมาจากชีวิตจริง ๆ หรือประสบการณ์ของกวีเอง ดังนี้

○ ฟุ้งหมู่	สาวสำน่อย	สงวนเล่นนั้นนั้น	สำ-เหล่า หมู, นั้นนั้น-เสียงดัง
	สิตาน้อย	นางงามชมชื่น	
	ยัระยาตรยาย	ไปพร้อมพรั่มวล	ยัระยาตร-ยัระยาตร
	ศรีแจ่มเจ้า	แพงล้านค้อยไป	แพง-มีค่ามาก แพงล้าน-เรียกหญิง
	เถิงแห่งห้อง	เขาเล่าเขาแรง	เขา-หยุด พัก
หลัง เห็น	มาลาจุม	จ้อจี้จำก้าน	จุมจี้-แรกแย้ม ก้าน-งาม
	ฝูงสาวไซ้	น้อยหนุ่มสาวราม	ราม-แรกรุ่ง(ออกเสียงว่า ฮาม)
เขาก็	เอามาลา	ดองงามถวายเจ้า	
แต่นั้น	สิตาเจ้า	นางงามชมชื่น	
	เก็บดอกไม้	มาร้อยทัดทรง	
ตั้งหาก	โรยโรยหอม	ชูดวงมีมัว	ชู-ทุก มัว-กลิ่นหอม
ล่างพ่อง	จิจูมสรว้อย	ใสงามบานเรือ	ล่างพ่อง-บางพวก
	หอมกลิ่นกล้วย	ดวงแก้วกลิ่นหอม	
	มีมิไร	สัพพะสิ่งมาลา	
	เป็นที่ควาร	ม่วนกระสันดอมน้อย	ม่วน-สนุก ดอม-ด้วย
แต่นั้น	ฝูงบัวด้าน	จาหยอกโยสาว	ด้านจา-พูดคุย หยอกโย-กล่าวล้อ
	มาลาหอม	จ้อจี้เป็นเชื้อ	จ้อจี้-แรกแย้ม
เมื่อนั้น	ทั้งหลายแล่น	ในดงชมชื่น	
	สาวสำน่อย	จาดอบเสนาหา	จา-เจรจา

อันว่า	ดวงดอกซ้อน	ชมคู่ลำควน อวนเอย	อวน-น้องพี่
น้องจัก	เอายถวาย	บ่กิดตาพระอวนอ้าย	ถิก-ถุก อ้าย-พี่ชาย
ผิวว่า	บริสุทธิ์แท้	ลิซมเจ้าชั่วชิวัง นันแล้ว	
อันว่า	พระที่แม้ง	กายพูนก็หากยัง อวนเอย	แม้ง-ปรารภนา พูน-โน้น
ชายก็	ด้านตอบถ้อย	เสียงม่วนออนซอน	ออนซอน-น่าฟังใจ
	จาเสียดสวย	หนุ่มสาวสะหาวเล่น	จาเสียดสวย-พูดแซวกัน
โอนอแต่ท้อ	คนเดียวอ้าย	นอนเดียวบ่มีคู่	ท้อ-เท่านี้ เท่า
เมียบ่	มีเบียดข้าง	ทั้งซู้ก็บ่มี	
ผิวว่า	พี่มีเมียซ้อน	เรียบบ่จาคำม่วน เสียแล้ว	
ผิวว่าน้องหาก	ผายโผดอ้าย	เห็นที่คำช่วยบุญ แท้แล้ว	ผายโผด-โปรดปราน คำ-ช่วย
อันที่	มโนจิต	คิดอยากเผื่อแผงห้อง	เผื่อแผง-ร่วมซิดใกล้ เหลือ
แต่นั้น	หลายกันเล่น	ลัทธิสิ่งนานา	
	लगคนเขา	ค้อยจาคำน้อย	
लगคน	จับจ้องผ้า	สไบกางกันผูก ก็มี	จ้อง-ดิ่ง รัง
	แซวแซวเสียง	หนุ่มสาวชมเล่น... ฯลฯ	

หมายเหตุ ตัว ร. อ่านออกเสียงท้องถิ่นเป็นเสียง /ฮ/ และตัว ซ. ออกเสียงเป็น /ซ/
 ในที่นี้เขียนตามตัวอักษรต้นฉบับ ซึ่งจะสื่อความหมายกับผู้ไม่รู้สำเนียงท้องถิ่นดีกว่า

๒) พรรณมากลิ่นหอมของผม ตอนที่เจ้าชายได้พบทองบรรจุเส้นผมของนางผมหอม ก็ได้พรรณมากลิ่นผมอันหอมของนางว่าหอมขจรไปทั่วเมืองยิ่งกว่ากลิ่นจวงจันทร์ กลิ่นเสน ดังนี้

๐	แต่นั้น	บาป่าวท้าว	บาคานไขอุบ	บาท้าว บาคาน-คำเรียกชื่อเจ้านาย
จึงเห็น		ผมหอมอ่อนน้อย	สามเส้นอยู่ใน	อุบ-ผอบ
		กลิ่นหอมเร้า	ตลปไปฮดฮ่วง	ฮดฮ่วง-กลิ่นฟุ้งกระจาย
		หอมทั่วเท่า	เมืองกว้างซุกกาย	ซุกกาย-ทุกที่
อันว่า		คนโหน้	หอมดีสุดยิ่ง	
ก็หาก		โรยโรยหอม	ดั่งเสนจันทร์คู่	
ดั่งหาก		หอมยิ่งล้น	เหนือกว่าจวงจันทร์	
		รวยรวยหอม	บ่อ้มดั่งดูได้	
เหมือนดั่ง		บุปผาบาว	บานจีจุมจ่อ	
เป็นดั่ง		ดวงดอกไม้	มีพร้อมกลิ่นเสน	

เมื่อนั้น	พระบาทท้าว	เอาอุบมา เขียม	
	มือตีทรวง	เกลื่อนกระหายดาดีน	
กูจัก	นำเอาแก้ว	กัลยานางนาถ	นำ-ตาม ไปตาม
ครั้นม่	ได้อ่อนน้อย	กูท้าวบดิน ง่ายแล้ว	..... ฯลฯ

๒.๓ ทศนะต่อสังคม

กวีพยายามที่จะอธิบายหลักธรรมของพุทธศาสนาที่มนุษย์เกิดมาต้องให้หนี้กรรมเมื่อชาติปางก่อน ฉะนั้นตัวเอกของเรื่องจะต้องพลัดพรากจากกันเพื่อใช้หนี้กรรมที่เคยสร้างไว้ ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นการที่จะอธิบายถึงสังขารที่ว่า "โลกนี้เป็นทุกข์" ไม่มีผู้ใดจะประสพความสุขสันติตามใจปรารถนาได้เช่นตอนที่นางผีโพงผลักนางผอมหอมตักน้ำนั้น กวียังอธิบายว่า เมื่อชาติที่เสวยพระชาติเป็นพุทธเสนเคยกระทำการกรรมไว้ จึงต้องมาใช้หนี้เวรในชาตินี้ เป็นต้น

นอกจากนี้กวียังให้ทศนะเรื่องความรักระหว่างพ่อกับลูก (พระยาช้างกับนางผอมหอม) ไว้อย่างประณีต ซึ่ให้เห็นว่าแม้เป็นสัตว์แต่ก็มีความรักลูกอันเป็นเชื้อสายของตน แมต่นจะตายก็ยังเป็นห่วงใยให้ส่วนหนึ่งของร่างกายตนมาเป็นเครื่องคุ้มครองสายเลือดของตน

อีกตอนหนึ่งกวีได้ให้ ทศนะความรักระหว่างแม่กับลูก คือตอนที่นางผอมหอมถูกทอดทิ้งอยู่ผู้เดียว นางก็พยายามติดตามเรียกหาลูก เกรงว่าลูกสาวจะกระหายนม กวีได้พรรณนาความห่วงกังวลของนางต่อลูกทั้งสอง ไว้ดังนี้

○	อันอ้อยอ้อยหน้า	นางนาถผอมหอม	อ้อยอ้อย-หน้าสลด
นางก็	ยังลอยน้ำ	วังเวินกว้างใหญ่	ลอยน้ำ-ว่ายน้ำ เวิน-น้ำวน
อันว่า	กองแพงแก้ว	กัลยานางนาถ	
	ม้มจากน้ำ	มาแล้วเล่ากระสัน	ม้ม-หัน ผ่านหัน
นางจึง	เลียบฝั่งน้ำ	น้ำเอิ้นสั่งบา	น้ำเอิ้น-ตามเรียก
กับทั้ง	สายสมร	ลูกคิงคี่ค้อย	บา-ท่านผู้ชาย คิง-ตัวตน
ไปตีเย้อ	เหนื่อหัวเจ้า	จอมเมืองตนประเสริฐ	คี่ค้อย-เนื่อง ๆ
เจ้าค้อย	รักลูกน้อย	เมื่อหน้าแม้อยิ่ง แต่ทอน	ทอน-เทอญ
โอนอ	พระบาทท้าว	เอาเศตนางโพง	เศต-เปรต นางโพง-
	เป็นเมียขวัญ	กอดนอนลืมน้อง	ผีกระสือ
โอนอ	โสมเสลาแก้ว	สีลาเจ้าแม่ กุเขย	โสมเสลา-โอมเจลา
แม่ป๋	เห็นหน้าเจ้า	แพงล้านยอดเมือง แม่แล้ว	

ขออย่า	มิโกยต้อง	อันรายบังเกิด	สังทอน	อันราย-อันตราย	สัง-อะไร โธ
ขอให้	ยีนยั้งล้ำ	พันเท่าหมื่นมี	แต่ทอน		
บัดนี้	ตนเดียวข้อย	หลงพลอยกลางป่า	ไปแล้ว	ข้อย-ข้าน้อย	
ลูกบ	มีเพื่อนข้าง	แกมเนื้อหม่นหมอง			
	นมเบ่งเต้า	เต็มหลังไหลตก	แม่แล้ว	ตายคู่-โดดเดี่ยว	เดี่ยวตาย
ก็หาก	แคลนคำคิด	รีบเร่งตายคู่			
แต่นั้น	กุมารน้อย	แลไปเห็นแม่		หิวหอด-อยากมากที่สุดกลิ่น	
	หิวหอดกัน	เลยล้มตัวตาย			
ก็หาก	แคลนคำคิด	รีบเร่งเหลือร้าย		ถ้าว-ล้มนอน	
แต่นั้น	กุมารน้อย	ทั้งสองบ่เห็นแม่			
	หิวหอดกัน	เหลือล้นชวดประมาณ		แคลนคำคิด-หมด	บุญญา สิ้นคิด
แม่อีก	เอ็นไส้ลูกแก้ว	ตนชื่อสีลา			
	ทั้งชาดา	เกลื่อนกระหายหิวให้		หิวให้-โหยให้	
ยังเล่า	แหงนมยื้อ	ไปหาพระแม่			
	นางนาถเอ็น	หาลูกทั้งผัว		เอ็น-เรียก	
	คอนคอนเสียง	แหบคอทั้งให้			
ไปดีLย้อ	ชาดาแก้ว	สายใจเจ้าแม่	กูเฮย	คองถ้ำ-คองท่า รอคอย	
ถึงเมื่อ	ยามคำคล้อย	คองถ้ำดูจนม	แม่แล้ว		

ฯลฯ

ความรักระหว่างพี่กับน้อง กวีได้รำพันถึงความผูกพันระหว่างสีลากับชาดาน้องสาว ซึ่งทั้งสองยังเล็กอยู่มาก แต่พี่ชายทนต่อความอ่อนแอของน้องซึ่งร้องหิวนมไม่ได้ จึงพากันหนีออกจากเมืองตามหามารดาในป่า ซึ่งทั้งสองเดินทางอย่างลำบากมาก กวีได้ให้ความสำคัญมาก โดยรำพันถึงการเดินทางของเด็กทั้งสองในป่าดงพงพี ขณะเดียวกันที่ต้องดูแลน้องในยามทุกข์ยาก หหาอาหารเจือจานน้องซึ่งยังไม่เตียงสา ปากก็ตะโกนเรียกหาแม่ด้วยความโหยหา ซึ่งกวีเจตนาที่จะปลุกมโนคติของผู้อ่านผู้ฟังให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจเกิดความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจ เด็กน้อยทั้งสองต้องผจญภัยอย่างโดดเดี่ยวเดี่ยวตายท่ามกลางภยันตรายนานาชนิด ดังตัวอย่าง

○ สองก็	หิวหอดให้	หาแม่บ่มีหยุด	ลวด-เลย	เขา-หยุดพัก
	สองอ่อนแพง	ลวดเขาทั้งให้		
บาก็	บายแขนน้อง	ชาดาเชานั่ง	บา-ท่านผู้ชาย	บาย-จับ สืบคลำ
ทั้งเล่า	ป้อนข้าวน้อง	กินแล้วเล่าไป		

	ข้ามหัวน้ำ	ขอต่งนาเพียง	ขอต-ผ่าน ถึง นาเพียง-นาราบเรียบ
ฟังยีน	ยุงวอนเสียง	นินันเสียงก้อง	ยุง-นากยง นินัน-เสียงดัง
	เข้าป่าไม้	บมีย่านค้อยไป	ย่าน-กลัว เกรง
	สองอ่อนน้อย	เอิ่นแม่ในไพร	เอิ่น-เรียกหา
	สองเสียงจา	ตั้งอินทรลงใต้	
น้องก็	ออก ๆ ต้าน	ให้หาแม่กินนม	ต้าน-พูดคุย
	ลงมา เตื่อ	แม่เออยเชื่อข้อย	ข้อย-ขำน้อย
	เดินคุดัน	นำแม่มารดา	คุดัง-ไปหน้า นำ-ตาม
แม่เอย	ลงมาหา	อย่านานเยอเจ้า	
	พอให้น้อง	หล้าน้อยเห็นคุดนม	หล้า-สุดท้าย
	ขอแม่ปราณีข้า	ทั้งสองเดินคุด มา	
มีแต่	พี่แลน้อง	พากันตันตุงมา	นี่แล้ว . ฯลฯ

๓. ปริทรรศน์วรรณกรรมเรื่องท้าวขูลุนางอ้ว

การที่นำเรื่องท้าวขูลุนางอ้วมาเป็นตัวอย่างในที่นี้ มีเหตุผลว่า เรื่องท้าวขูลุนางอ้วเป็นวรรณกรรมที่มันเจเพาะท้องถิ่นอีสาน ไม่ปรากฏว่ามีเนื้อเรื่องทำนองเดียวกันในภาคอื่น ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นโครงเรื่องที่กวีอีสานประพันธ์ขึ้นมาเอง หรือเป็นเรื่องพื้นบ้านที่เล่าสืบกันมาแล้ว กวีได้ประพันธ์เป็นลายลักษณ์อักษรอีกครั้งหนึ่ง และที่สำคัญที่สุดคือการปิดเรื่องนั้นผูกพันกับวรรณกรรมพื้นบ้านของไทย เรื่องอื่น ๆ ที่นิยมจบด้วยความสุข ความสมมุขของตัวละครตัวเอกของเรื่อง แต่เรื่องท้าวขูลุนางอ้วนี้จบเรื่องด้วยความโศกสลด คือทั้งท้าวขูลุนางอ้ว และขุนนาง ต่างก็ฆ่าตัวตาย เพราะไม่สมรักทั้งสามคน ซึ่งไม่ปรากฏว่านิทานพื้นบ้านของไทยเรื่องใดนอกจากเรื่องพระลอที่จะจบเรื่องเช่นนั้น

นอกจากนี้ชาวอีสานเองต่างก็จดจำเรื่องท้าวขูลุนางอ้วกันได้ดีทุกคน และนำมาเล่าให้ลูกหลานฟังกันในครัวเรือนเสมอมา จึงพบว่าชาวอีสานรุ่นใหม่ยังรู้เรื่องท้าวขูลุนางอ้วได้ดีเป็นส่วนใหญ่ เรื่องท้าวขูลุนางอ้วนี้เป็นเรื่องที่แพร่หลายมากในภาคอีสาน นั่นคือชาวอีสานทุกจังหวัดจะรู้เรื่องท้าวขูลุนางอ้วอย่างกว้างขวาง บางท้องถิ่นยังอธิบายถึงความสมจริงของเรื่องว่า ท้าวขูลุนางอ้ว เมื่อตายไปแล้ว เกิดเป็นผีพันธุ์ไม้และแมลง ซึ่งทั้งสองอย่างนี้จะพบคู่กันเสมอ ในป่าค่อนข้างชื้นจะพบดอกไม้ป่าชนิดหนึ่งดอกสีเหลือง เรียกชื่อว่า "ดอกนางอ้ว" และที่ดอกนั้นจะมีแมลงปีกแข็งชนิดหนึ่งสีดำ ชาวบ้านเรียกว่า "แมงขูลู" ซึ่งต่างก็เล่าว่าเป็นผลมาจากเรื่องท้าวขูลุนางอ้ว แสดงให้เห็นว่าชาวอีสานมีความฝังใจต่อเรื่องท้าวขูลุนางอ้วอย่างมาก จนนำชื่อมาเรียกดอกไม้และแมลงดังกล่าว เป็นต้น

ธรรมเนียมการประพันธ์ ดำเนินเรื่องแบบนิทานชาดก ประพันธ์เป็นโคลงสาร และตอนต้นเรื่องยังได้เห็นว่า เป็นชาดก (บัดนี้ข้าจักมีชาติทั่ว ปางก่อนหวัรมาร ก่อนแล้ว ปางเมื่อสหัญญู เทียวสงสารเกิดเป็นเวรร้าย) และตอนจบเรื่องยังมีประมุขชาดกอีกด้วย

ต้นฉบับ นายปรีชา พิณทอง ได้ถอดจากอักษรตัวธรรมมาเป็นอักษรไทย พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ ในคำนำกล่าวว่าได้ต้นฉบับโบราณมาจากวัดน้ำคำแดง ตำบลเตย อำเภอวังสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอักษรตัวธรรม ๔ ผูก (จบเรื่อง) จากการพิจารณาต้นฉบับและอักษรตัวธรรมแล้ว น่าจะเชื่อได้ว่าเป็นต้นฉบับที่ใช้เทศน์ แม้ว่าเนื้อเรื่องจะเป็นนิทานประโลมโลกก็ตาม แต่ก็ได้เห็นไว้ตอนท้ายเรื่องอีกว่าเป็นชาดก (อันนี้ นิทานเจ้า องค์พุทธโฆสงโลก เห็นหากสอนสั่งไว้ ในหั้นช้อยัน นัตถิบัน นิทานธรรมสอนสั่งแล้วท่อนี้ ถวายไว้ที่สูงก่อนแล้ว)

๓.๑ เนื้อเรื่อง

เริ่มต้นกล่าวประณามพจน์ แล้วเกริ่นปรารภชาดกเล็กน้อยว่า พระสัมพันธูปางเมื่อต้องทรงมานใช้ชาติได้เกิดเป็นท้าวขูลู โอรสเจ้าเมืองกาฬี นางอ้วเคียมเกิดเป็นธิดาเจ้าเมืองกายนคร ทั้งสองเมืองมีความสัมพันธ์อันดี ทั้งเจ้าเมืองและพระมเหสีต่างก็เป็นเพื่อนเสี่ยวซึ่งกันและกัน และเคยให้คำมั่นกันไว้ว่า ถ้ามีลูกชายลูกสาวฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะยกให้อภิเษกสมรสกัน ทั้งท้าวขูลูและนางอ้วเคียมเกิดปีเดียวกัน เมื่อเจริญเติบโตนางอ้วเคียมมีความงดงามมาก เล่าลือไปถึงเมืองขุขกลาง ซึ่งเป็นขอมภูษาก่า (เขมรป่าดงหรือชาวเขาสักขาลายสีด่า) ยังอธิบายต่อไปว่าเป็นชนเผ่าที่ยังไม่เจริญ ล่าสัตว์ป่ามาถวายเจ้าเมืองกายนคร เมื่อท้าวขูลูเจริญวัยอยากมีคู่ครอง จึงลามารดามาเที่ยวเมืองกายนคร ได้นำเครื่องบรรณาการมาเยี่ยมเจ้าเมืองด้วย ท้าวขูลูได้พบนางอ้วเคียมมีจิตใจปฏิบัติซึ่งกันและกัน ท้าวขูลูประทับอยู่เมืองกายนครระยะหนึ่งจึงขอลางนางอ้วเคียมกลับเมือง เพื่อจะส่งผู้ใหญ่มาสู่ขอภายหลัง

ขุขกลางหัวหน้าเผ่าชนภูเขาคิดส่งผู้ใหญ่มาสู่ขอนางอ้วเคียม พระมารดานางอ้วเคียมได้รับปาก เพราะนางนั้นไม่พอใจมารดาท้าวขูลูซึ่งเป็นเพื่อนเสี่ยวกัน เมื่อครั้งตอนนางตั้งครรภ์นางอ้วเคียมนางได้ไปเที่ยวอุทยานของเมืองกาฬี ครั้นเห็นสัมผัสในสวนอุทยานนางก็มีความอยากกินตามประสาคนแพ้ออง แต่มารดาท้าวขูลูไม่ให้อ้างว่าสัมผัสยังไม่สุกดี นางน้อยใจและด้วยความโกรธจึงตัดขาดจากความเป็นเพื่อนเสี่ยวกัน นางอ้วเคียมเมื่อทราบข่าวมารดาขับปากการสู่ขอของขุขกลาง นางก็เสียใจและไม่ยอมรับ นางกล่าวว่าขุขกลางเป็นคนนอกศาสนา ไม่นับถือพระธรรม (เรานี้แนวมามเชื้อ กุลวงศ์พระยาใหญ่ ฤจักเทียมแพนข่า ขอมร้ายอยู่ดง นั้นเด เขานั้นศีลธรรม บมีสังจักสิ่ง มีแต่เสพเหล่า บมีเอื้ออ่าวทาน แม่เอย) แต่ในที่สุดมารดาก็ลั้งแม่สื่อไปว่ายอมรับคำสู่ขอของขุขกลาง นางอ้วเคียมไม่ยินยอม นั้น นางจะช่วยปลอมประโลมภายหลัง

ฝ่ายท้าวขูลูได้บอกให้พระราชบิดามารดา มาสู่ขอ นางอ้วเคียม ครั้นแม่สื่อของขูลูนำสินสอดมาสู่ขอ ครั้งแรกมารดานางอ้วเคียมไม่ยอมตกลง อ้างว่าได้ตกลงกับฝ่ายขุนนางไว้ก่อนแล้ว ท้าวขูลูขอให้พระราชบิดาส่งแม่สื่อมาขอ นางอ้วเคียมอีกครั้งหนึ่ง และได้อ้างถึงคำพูดที่เคยตกลงกันเมื่อสมัยเป็นเสี่ยวกัน คราวนี้พระมารดาของท้าวขูลูมาด้วย และได้พูดทวงคำมั่นที่เคยว่าจะให้บุตร-ธิดาอภิเษกสมรสกัน แต่มารดานางอ้วเคียมได้กล่าวถึงความโกรธเมื่อครั้งที่ตนขอสมเกลี้ยงคราวนั้น จึงขอคืนคำมั่นทั้งหมด ในที่สุดก็ตกลงกันว่าจะทำพิธีเสี้ยงสายแนน (แนน-แปลตามตัวว่า รกหรือหุ้มทารก) คือเชื่อกันว่าจะมีสายรกพัวพันกันอยู่บนเมืองแก่นก่อนมาเกิด และคนเราต้องเป็นไปตามสายแนนนั้น ๆ เช่นหมักจะมีคำกล่าวที่ว่า "คู่จากแก่น แนนจากฟ้า" ถ้าแต่งงานกันผิดสายแนนจะต้องหย่าร้างกัน ฉะนั้นเพื่อจะดูว่าทั้งสองเป็นคู่กันหรือไม่ต้องทำพิธีเสี้ยงสายแนน คือให้คนทรงทำพิธีเช่นพระยาแก่นและได้นำของไปถวายพระยาแก่น เพื่อขอดูสายกนกแนนของท้าวขูลู และนางอ้วเคียม พบว่าสายแนนทั้งสองพันกันอยู่แต่ตอนปลายยอดตัว และปลายแยกออกจากกัน ซึ่งแสดงว่าเป็นเนื้อคู่กันแต่อยู่กันไม่ยึดต้องมีการพลัดพรากจากกัน นอกจากนี้ยังพบว่าสายแนนของท้าวขูลูมีแท่งทองอยู่ด้วย ซึ่งแสดงว่าเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อแม่สน (นางทรงหรือนางเทียม) กลับมาได้แจ้งว่าทั้งสองมีสายแนนเป็นเนื้อคู่กัน แต่ต้องตายจากกัน ทั้งสองฝ่ายก็ตกลงกันได้บางส่วน นั่นคือมารดาท้าวขูลูจะส่งขันหมากมาสู่ขออีกครั้งหนึ่ง แต่ฝ่ายมารดานางอ้วเคียมยังกังวลใจว่าได้รับหมั้นฝ่ายขุนนางแล้ว ในที่สุดฝ่ายเมืองกาสิจึงลากลับเมือง

ฝ่ายขุนนางได้ส่งคนมาทาบถามอีกครั้งหนึ่ง เพื่อกำหนดวันแต่งอภิเษกสมรสกับนางอ้วเคียม และเพื่อฟังข่าวนางอ้วเคียมว่าตกลงปลงใจหรือยัง ส่วนมารดานางอ้วเคียมได้ตอบตกลงกับฝ่ายขุนนางว่าให้กำหนดแต่งงานเดือนห้า ชาวกำหนดการแต่งงานมาถึงขุนนางอ้วเคียม นางอ้วเคียมโคกเคร่ามากที่ต้องอภิเษกกับหัวหน้าเผ่าชนป่าเถื่อน นางจึงส่งนางทาสไปเชิญท้าวขูลูมาพบกับนาง ท้าวขูลูกับนางอ้วเคียมได้พบกัน และนางก็เล่าความทุกข์ที่จะต้องสมรสกับขุนนาง ท้าวขูลูจึงบอกนางว่าตนจะกลับไปเมืองกาสิ นำกองทัพมาแย่งตัวนางอ้วเคียม ขอให้นางอดทนไปก่อน ท้าวขูลูจึงกลับเมือง

ฝ่ายมารดานางอ้วเคียมทราบข่าวที่ตนได้ลักลอบพบกับท้าวขูลูที่สวนอุทยาน นางโกรธมากจึงมาตำว่านางอ้วเคียมไปเล่นซู้ ไม่รักษานวลสงวนตัวเสียพงศ์เผ่าพระยา นางเสียใจมากจึงคิดผูกคอตตนเองตาย ก่อนตายก็ได้พรรณนาความในใจของนางอ้วเคียมที่ยังอาลัยอาวรณ์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยเฉพาะได้รำพันถึงพระคุณของมารดา รำพันรำล่ำปราสาทราชวัง ถูกดิวงศา และคนใกล้ชิด ในที่สุดนางก็ผูกพระคอตที่สวนอุทยาน ความทราบถึงเจ้าเมืองและพระมารดาต่างก็เสียพระทัย และนำศพเข้าเมืองป่าเพื่อบุศล ขุนนางก็ถูกฆริตสูบในคราวเดียวกัน

ท้าวขูลูทราบการตายของนางอ้วเคียม ท้าวขูลูเสียใจมากเกิดคลุ้มคลั่งไม่เป็นอันกินอันนอน ประจวบกับผีตายโหงเข้าสิงจึงคว้ามิดมาแย่งคอตตนเองตายในที่สุด ท้าวขูลูและนางอ้วเคียมได้ไปเกิดบนสวรรค์ทั้งสองคน และได้พบกันอีกครั้งหนึ่ง

กล่าวถึงฝ่ายเมืองกาสิและเมืองกายนคร จัดพิธีงานศพทั้งสองเสร็จ ก็นำมาเผาเคียงคู่กัน สร้างพระธาตุบรรจุอัฐิทั้งสองไว้ที่เดียวกัน ทั้งสองเมืองก็กลับมาสมครสมานสามัคคีดังเดิม กล่าวถึงท้าวขูลูและนางอ้วก็แยกไปเกิดเมืองสวรรค์แล้ว ได้แสดงอภิหารให้ผู้คนได้เห็น ตอนท้ายได้กล่าวประชุมชาตเป็นอันว่าจบเรื่อง (ฉบับอุบลฯ)

๓.๒ ส่วนนวนโวหาร

สำนวนโวหารโดยทั่วไปของเรื่องท้าวขูลูนางอ้วก็ถือกันว่าดีเยี่ยมเรื่องหนึ่ง เพราะเหตุว่าเนื้อเรื่องเป็นแนวประโลมโลก กวีสามารถสอดแทรกโวหารเชิงสังวาสได้โดยไม่ขัดเขินกับเนื้อเรื่องที่ตัวนางเอกและพระเอกรักกันตลอดเรื่อง ฉะนั้นการพรรณนาการชมป่าชมดงกวีจึงมักจะชมดงเชิงรำพันเหมือนนิราศ นั่นคือใส่อารมณ์ของตัวละครที่ต้องพลัดพรากนาง (หรือนางครวญคร่ำรำพันหาพระเอก) ไปพร้อม ๆ กับการชมป่าเขาสำเนาไพร ซึ่งเป็นการเน้นให้ความโศกสลดระหว่างตัวเอกของเรื่องที่จะต้องจากกัน และไม่สมมาตรปรารภนาในจิตเสนาหา

นอกจากนี้กวียังได้แสดงฝีมือเด่น ๆ ไว้หลายตอน นั่นคือนำเอาคำผญา หรือภาษิตพื้นบ้านมากล่าวเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในเนื้อเรื่องได้อย่างดีเยี่ยม ถ้าพิจารณาในเชิงกลอนแล้ว จะเห็นว่ากวีได้เพิ่มสัมผัสระหว่างวรรคอยู่เนือง ๆ แสดงให้เห็นว่ากวีผู้ประพันธ์มีทักษะในการประพันธ์สูงมากเมื่อเทียบกับเรื่องอื่น ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) **พรรณนาฉาก** ในการพรรณนาฉากความงามของป่าดงพงพี กวีจะใส่อารมณ์ของตัวละครที่ชมป่านั้นด้วยว่ากำลังอยู่ในอารมณ์อย่างไร คือเศร้าสลด หรือยินดีปรีเปรม ดังตัวอย่างตอนที่ท้าวขูลูนางอ้วก็แยกกลับเมือง ระหว่างทางท้าวขูลูชมป่าดงพร้อมกับคำนึงถึงนางอ้วก็เคยมว่า บัดนี้แม่ของนางคงบังคับนางให้แต่งงานกับขุนกลาง นางก็คงต้องแบ่งใจเป็นสอง ซึ่งเป็นหญิงมักมาก ถ้าเป็นเช่นนั้น ท้าวขูลูจะโทนหัวบวชจะดีกว่า ดังนี้

○ แต่นั้น	ท้าวปิ่นหน้า	หลังล่า ไปมา	ปิ่น-กลับ หันกลับ หลังล่า-แลดู
	ไพรสณฑ์สัตว์	อยู่ในดงกว้าง	
ลางฟ่อง	ว่อนว่อนร้อง	เสียงส่งนางนี้	ฟ่อง-บัง นางนี้-ชนะ
ลางตัว	วอนนัวขวัญ	เดินคูงดงกว้าง	คูง-ไปหน้า
มีทั้ง	ลิงกัง เต็น	ปลายยางกวนไล่	
ลางตัว	พลันพรากขู้	งอยไม้กุกหา	งอย-เกาะจับ กุกหา-กุกหา
	บาคราณท้าว	ค่อยชมชลเนตร	บาคราณ-ชายหนุ่ม
มีงก็	พลัดพรากขู้	เ สมอด้ามตั้งกู แลนอ	ด้าม-เท่ากัน เดียวกัน
โอนอปานนี้	นางแพงแก้ว	ถึงปรารค์ผาสาท	แพง-รักมาก ผาสาท-ปราสาท

	แม่แจ่มเจ้า	สิกมให้บัวลง แลนอ	สิกม-จะจับ บังคับ
	กามคุณต้อง	จอมพระนางสิลิมพี	สิ-จะ
หรือว่า	จิตปดั่ง	ทางพีที่เที่ยงจริง พีญา	พี-นี้
สองได้	ขยตู่แก้ว	จิตแบ่ง เสมอกัน	ขยต-เข้ากัน ร่วมกัน สายแนน
	ห้เอีแแห	ขอดกัรเมือฟ้า	เกี่ยวห้มกัมอยู่ห้เอี
○ คันทว่า	นางใจเสี่ยว	สัจจยังล่าย	ใจเสี่ยว-ใจไม่ตรง ล่าย-โกหก
	หญิงโคซ้อน	สองชายมกัมาก	ซ้อน-มีคู่ครอง
	ได้มณูยโลกนี้	กูท้าวบ่เทียม ได้แล้ว	เทียม-เคียงคู่
กูจัก	แกหัวเข้า	ทรงศีลถือบวช	แกหัว-โกนหัว
	ขอยอดยั้ง	ดอมเจ้า เฟ็งรัสเซีย	ขอด-หยุด ดอม-อยู่ด้วย
	อยู่สืบสร้าง	ถ้าใหญ่คูหา	รัสเซีย-ฤษี
	เป็นรัสเซียหลวง	อยู่เนาในถ้ำ	
ค้อมว่า	ท้าวรำแล้ว	ชกัค้มอาซาไนย	ค้อมว่า-หากว่า ค้ม-บังเหียนม้า
ฟังยิน	กุกุกุโฏขัน	แคมดงตอนกว้าง	
	บากราญท้าว	ชลนาเข้ายัง	เข้ายัง-ร้อนรน
คือจัก	ลตชั่วเมียน	นำน้องบ่คลา	ลตชั่วเมียน-ตายสิ้น
	ท้าวป็นหน้า	หลบต้าวคินหลัง	ป็น-กลับ ต้าว กลับ กลับไป

ฯลฯ

๒) โวหารสะท้อนอารมณ์ โวหารที่แสดงความโกรธที่เรียกกันว่าพิโรธวาทังนั้น กวีได้ประพันธ์โวหารให้เข้ากับเหตุการณ์ตามท้องเรื่องอย่างดีเยี่ยม โดยนำเอาศัพท์ท้องถิ่นอีสานที่ชาวบ้านใช้คำวาทันทั่วไประหว่างเวลาอารมณ์เสีย เช่น ตอนมารดานางอ้วเคียมทราบว่านางอ้วเคียมไปลอบพบกับท้าวขูลู นางโกรธมากจึงตำว่านางอ้วเคียม ซึ่งเป็นสำนวนแบบชาวบ้าน อันเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของวรรณกรรมพื้นบ้านที่ไม่ค่อยจะใส่ใจในการใช้คำสำนวนตามฐานะของตัวละครเท่าไร ดังนี้

○ แต่นั้น	มารดาได้	ยินคำเ็นด่า	เ็น-เรียก
	เสียงส่งเท่า	นางน้อยซุอัน	เท่า-ถึง ซุอัน-ทุกสิ่ง
โอนนอ	อ้วแม่นี้	เหลือถ้อยอวิสัย แทนอ	ถ้อย-คำซ้ำ
มิงนี้	หมาเดือนแก้ว	เข้าเชิงบ่หาบ่อน แทนอ	เชิง-สัตว์สังวาสกัน
	บ่พ่อนรู้	หญิงร้ายแม่ชะเล	ชะเล-ทรมาน เลว
	เสียแรงเลี้ยง	คนเคียวร่วมชาติ กันนี้	เคียว-กระสัน
	ลูกออกห้อง	สอนรู้แรง เคียว ดังนี้	แรง-ยิง

(คำคำว่าของมารดานางอ้วเคียม คำทอนางจนทไม่ได้จึงคิดผูกคอตาย)

๓) โวหารแสดงความเศร้าสลดและโศกาทูร กวีได้รำพันให้เกิดอารมณ์เศร้าสลด สะกดอารมณ์ผู้อ่านผู้ฟัง ให้เกิดอารมณ์โศกาทูรไปกับตัวเอกของเรื่อง คือนางอ้วเคียมตอนที่นางคิดจะกระทำอัตวินิบาตกรรมตนเองทั้ง ๆ ที่นางมีสติสัมปชัญญะอยู่เพียบพร้อม นั่นคือนางได้รำพันรำลาทั้งผู้ใกล้ชิด เช่น มารดา พระญาติวงศ์ และนางสนม นอกจากนี้ยังสั่งลาปราสาทราชวัง สวนอุทยาน สัตว์เลี้ยงของนางอย่างครบถ้วน การรำพรรณนากวีได้ใส่อารมณ์สะท้อนใจทุกคำรำพันของนาง และดูเหมือนว่า กวีมีความมุ่งหมายที่จะแสดงกวีโวหารให้ประจักษ์ จึงให้มีเนื้อหาตอนรำพันอยู่ค่อนข้างยืดยาว ซึ่งไม่พบในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องอื่น ๆ ที่ให้ความสำคัญกับกวีโวหารเชิงโศกาทูรมากนัก

ในที่นี้จะยกตัวอย่างตอนนางอ้วเคียมได้รำพันกล่าวอำลาเครื่องอุปโภคที่นางเคยใช้อยู่เป็นประจำในห้องนอน ดังนี้

○ นางนาคตัน	เสียงน้อยส่งไป	ด้าน-พูด เจริจา
ค้อยอยู่ดีเยื่อ หอนอนแก้ว	หมอนลายซ้อนเสื่อ กุเอย	เสื่อ-ฟูก ที่นอน
กับทั้ง มุ้งม่านกั้ง	หมอนเท้าหน่วยดี พี่เอย	หมอนเท้า-หมอนอิง กั้ง-กั้ง
ค้อยอยู่ดีเยื่อ ชันสลาพร้อม	ชองพลูแอบหมาก กุเอย	แอบ-ดล็บ
กุจัก หนีไปตาย	ผู้เดียวอย่าเศร้า	
ค้อยอยู่ดีเยื่อ ป่องเอี่ยมน้อย	ลายดอกบัวเครือ กุเอย	ป่องเอี่ยม-หน้าต่าง
กุจัก คอยหลังเห็น	ลำบามาซ้อน	หลังลำ-มองดู บา-ชายหนุ่ม
ค้อยอยู่ดีเยื่อ พาเงินตั้ง	พาคำเตียรดาษ	ซ้อน-คู่เคียง พา-พาน ถาด
กุจัก ปะละไว้	วันนี้อยู่ดี แต่ก่อน	ปะละ-ละทิ้ง ท่อน-เทอญ
ค้อยอยู่ดีเยื่อ โรงขาวห้อง	ลายคำศัพท์พระรูป กุเอย	ลายคำ-ลายทอง
กุจัก ปะไปไว้	อย่าเศร้าหมอง แต่ก่อน	ปะไป-ทอดทิ้ง
ค้อยอยู่ดีเยื่อ คันโทแก้ว	มาลาสูนาก กุเอย	สูน-ผสม
กุจัก ไลละไว้	วันนี้เที่ยวตาย	ไล-ลิ้ม
ค้อยอยู่ดีเยื่อ พิดานกั้ง	ทางเทิงมุงมาศ กุเอย	พิดาน-เพดาน เทิง-บน
กุจัก ตายจากเจ้า	วันนี้ค้อยอยู่ดี แต่ก่อน	ส่วนบน

.....๕๕๕

๓.๓ ทัศนะต่อสังคม

วรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวขูลุนางอ้วนนี้ ได้ให้ทัศนะต่อสังคมไทยในภาคอีสานตามแนวจารีตประเพณีของท้องถิ่น ประสมประสานกับแนวดำเนินชีวิตตามแบบชาวพุทธ นั่นคือ ยึดถือคุณธรรมและกตัญญูต่อบุพการี อันเป็นแก่นเรื่องที่กวีได้แทรกไว้ในเนื้อเรื่อง และจริยวัตรของตัวละคร เช่น

๑) ทัศนะต่อบุพการี กวีได้เสนอให้เห็นอุปนิสัยของตัวละคร คือนางอ้วนเยี่ยม ผู้มีความกตัญญูต่อบุพการี (มารดา) แม้ว่านางจะไม่พึงใจที่จะสมรสกับขุนนาง แต่นางก็มีอาจจะปฏิเสธมารดาของนางได้ นางจึงหาทางออกโดยวิธีของนางเอง แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยนั้นเคร่งครัดในจารีตที่ว่า ผู้น้อยต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่และอยู่ในโอวาท แม้ว่าตนเองจะไม่มี ความพึงพอใจต่อโอวาทของผู้ใหญ่ แต่ต้องอดทนอยู่ด้วยคุณนียมภาพ แม้ว่านางคิดจะทำร้ายตนเองก็ตาม แต่นางนั้นหาโทษซึ่งมารดาแต่อย่างไรไม่ นางยังรำพันถึงพระคุณมารดาที่เลี้ยงนางจนโต ดังปรากฏตอนที่ นางตัดสินใจจะลาตาย นางยังได้คร่ำครวญถึงบุญคุณมารดา ไว้ดังนี้

○ บัดนี้ลูกจัก ยกมือน้อม	บุญคุณพระแม่	ยอมมือ-ยกมือ
คุณชูชัน	ขอเจ้าโผดผาย แต่ก่อน	โผดผาย-โปรดปราน
แม่หาก ถือภาริขำ	คิ่งนางเหลืองหล้า กิติ	ถือภาริ-มีกรรม หล้า-ผิว
หนักเหน้อยเนื้อ	คิ่งร้อนอยู่ใน	คิ่ง-ร่างกาย ตัวตน เหลือง
ข้อยอยู่ห้อง	ดูเหน้อยตึงแรง กิติ	ข้อย-ข้าน้อย ตึง-ไหว คิ่ง
มารดาคิด	เมื่อยมึนใจสะท้าน	มึน-เหน็บชา
ถึงเมื่อ ราตรีล้ำ	สิบเดือนออกใหม่	
แม่หาก เจ็บปวดห้อง	มือจ้องตึงสาย	จ้อง-ตึงรั้ง
ทางในใจ	เหือสิตายจริงแท้	สือ-จะ
แม่ก็ อดบ่ได้	เลยเบ่งเต็มแรง	
ก็จึง เห็นตนอวน	ออกมาจริงแท้	อวน-นาง น่องนาง
แม่จึง เอาตนเข้า	ลุงดาตัดสายแฮ	แฮ-สายรก
แผ้วอำม	ปู้ดิ่งให้นอน	ดิ่ง-กระดิ่ง
แม่หาก ย้ำข้าวป้อน	หลายมือพร้านาน	ย้ำ-เคี้ยว มือ-วัน
แม่ข้า กินน้ำร้อน	ปากเปื่อยพองสุก กิติ	
ลูกจัก ขอสมมา	หมิ่นทีคุณล้ำ	สมมา-ขมา
○ อันหนึ่ง คุณแม่ เลี้ยงแต่น้อย	เท่าใหญ่เป็นสาว กิติ	
บางเทื่อ มีความผิด	ตอบคำความร้าย	บางเทื่อ-บางครั้ง บางที

อย่าได้	มีเวรช่อง	ถึงตนขอขาด เสียก่อน	
ขอให้	มัมชาติร้าย	เวรช่องขอคหณี แด่ก่อน	มัม-หันไป ขอค-แห่งหาย
ข้าจัก	สมมาให้	ตานายแนวแม่	ตานาย-ตายาย แนว-เชื้อพงศ์
อย่าได้	มีบาปต้อง	ถึงข้ามเมื่อสุน แด่ก่อน	สุน-ภายหลัง
ข้าขอ	สมมาให้	อาวอานวพ้อ	อาว-อาผู้ชาย
อย่าได้	มีบาปต้อง	ถึงข้าต่อไป แด่ก่อน	
ข้าจัก	สมมาให้	แนวนามเป็นแม่	
นมเจ้า	หวานดั่งน้ำอ้อย	ตัวข้อยจึงใหญ่มา แม่ L อย	ข้อย-ข้าน้อย
อย่าได้	มีเวรช่อง	ถึงตนหลายชาติ	
ขอให้	มัมชาตินี้	เวรช่องขอคหณี แด่ก่อน	..... ฯลฯ

๒) ทักษะต่อการเป็นเนื้อคู่ของภรรยา ภรรยาที่เกิดอยู่ในโลกนี้ย่อมเป็นไปตามภัญญาของ
 แถน การจะเป็นเนื้อคู่กันย่อมกำหนดไว้แล้วบนสวรรค์ นั่นคือภรรยาทุกคนจะมีสายแนน (บางครั้งเรียก
 สายมิ่งสายแนน) ประจำตัวซึ่งมีลักษณะคล้ายไม้เครือเถาขึ้นอยู่บนสวรรค์ ถ้าเป็นเนื้อคู่กันสายแนนจะ
 เกี่ยวพันกันอยู่ ดังสำนวนพูดว่า "คู่กันมาแต่แถนแนนกันมาแต่ฟ้า" (คือบุพเพสันนิวาส) ในเรื่องท้าวขูลู
 นางอ้วนี้ ได้กล่าวถึงสายแนนบนสวรรค์ของท้าวขูลูนางอ้วว่าได้พันเกี่ยวกันหรือไม่ จึงต้องเข่นสรวงพระ
 ยามาแถนเพื่อขอดูกกแนน (ต้นแนน) ของทั้งสองคน โดยมีนางทรง หรือนางเทียมทำพิธี ดังนี้

๐ อันหนึ่ง	กกแนนเจ้า	ขูลูบาป่าว	กก-ต้น บา-ชายหนุ่ม
	ทั้งอ่อนน้อย	ยังเกี่ยวกอดกัน ป่เต	
๐ แต่ัน	แถนหลวงได้	ยินคำถวายมอบ	
	จัดแจกขึ้น	ปนให้ชูแถน	ขึ้น-เนื้อ ชู-ทุก
แล้วจึง	พาเขาเข้า	สวนแนนหลังสี่	แนน-สายรก สายชีวิต หลิงล่า-คู
	เห็นที่ถ้วน	กระบวนเบื่องป่ผย	
	กกแนนเกี่ยว	พันนึ่งจิ่งจำ	จ่อง-ดิ่งรั้ง
	ปลายหากนึ่ง	หนีเว้นจากกัน	นึ่ง-เอนเอียง
	มียอดด้วน	กุนขาดตายไป	กุน-กุด
	หนองวังบก	ขาดเขินท้าง	ท้าง-ระดับ ทาง
๐ อันหนึ่ง	น้ำป่แก้ว	เหลือดลิ่งหนองหลวง	
กลาย	เกิด เป็นแห่นนาม	จอกขาวตันทาง	
	ตนาท้าว	ทั้งนางอ้วเทียม	บาท้าว-ท่านชาย

ตั้งชื่อไว้	คูหึ่งเหี่ยวตาย	
○ อันหนึ่ง คูหลากแท้	หลายสิ่งพันแนว	แนว-ชนิด อย่าง
เหลียวเบิ่ง สองไกลกัน	ปลอนสิมาได้	เบิ่ง-คูเห็น ลอน-อาจจะ
แม่นว่า กกแนมห้าว	หลังคำเป็นแทน	
คูเจ็อนเค้า	บาท้าวหน่อพุทโธ	
○ อันหนึ่ง เวรบาท้าว	ทั้งนางมีมาก	
ชาติก่อนพัน	บุญกว้างสร้างทำ	พัน-หุ่น ไน้
	ฯลฯ	

๓.๔ ทักษะต่อปรัชญาพุทธศาสนา

เรื่องท้าวชูลูนางอ้วได้ยึดแนวหลักธรรมของศาสนาพุทธเป็นแก่นของเรื่อง และยังดำเนินเรื่องตามแนวหลักธรรมอีกด้วย เช่น พยายามอธิบายถึงกรรมชาติปางก่อนของท้าวชูลูและนางอ้วเคียงได้กระทำไว้ ชาตินี้จึงต้องใช้หนี้กรรมเวรโดยไม่สมหวังในความรัก กวีได้เล่าย้อนอดีตชาติของท้าวชูลูครองเมืองเบ็งซอน (บุญธร) มีนางดอกซ้อนเป็นชายา เจ้าเมืองเบ็งซอนได้สั่งให้ฝัวเมียแยกคูกันอย่างเด็ดขาด ห้ามญาติพี่น้องคนใดชักนำมารองคูกันอีก จะถูกประหารทั้งโคตร สองฝัวเมียเสียใจฝ่ายหญิงผูกคอตาย ฝ่ายชายใช้มีดแทงคอตเอง กรรมจึงตามมาชาตินี้ให้ทั้งสองคือท้าวชูลูและนางอ้วต้องตายจากกัน

นอกจากนี้ตอนท้าวชูลูกลับเมืองเพื่อจะนำทัพมาชิงนางอ้วเคียง นางอ้วเคียงได้เตือนสติว่าจะ เป็นเวรกรรมติดตามตอนต่อไป ใช้นั้นกันไม่หมกคลัน ดังนี้

○ อันว่า จอมใจเจ้า	ประสงค์แล้วเอาหม่อม	แล้ว-รบ
คอมว่า จักได้น้อง	เมื่อช้อนง่ายตาย พี่เอย	คอม-หาก ช้อน-คู่เคียง
อันว่า ทาสาข้า	ทางองค์พระแม่	
ก็จัก มุดมอดเมี้ยน	ตายหิมคอบเรา	มอดเมี้ยน-ตาย หิม-หึง คอบ- }
กลางจัก เป็นเวรช้อง	สองฮาน้องพี่	เพราะ }
	เที่ยวช่วงไซ้	เที่ยว-ไป เขา-หยุดพัก
ขอให้ ชันตีเยื่อน	ชามเวรหายสว่าง	ชาม-งคเว้น สว่าง-สร้างชา
คันว่า เหมิตบาปแล้ว	เราสิได้ร่วมกัน	เหมิต-หมด
	ฯลฯ	

ทักษะ เรื่องกามคุณนั้นดูเหมือนกวีจะให้ทักษะปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงตามแนวหลักธรรมของศาสนา และยังประณามผู้หญิงหรือชายที่ไม่สำรวมในเรื่องกามคุณ นั่นคือมักมากและคบขู้สูสาว ซึ่งก็สอดคล้องกับ จาริตประเพณีไทยที่สำรวมในเรื่องกามคุณ ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม และมักจะประณามผู้ที่ไม่สำรวม โดยเฉพาะสตรีนั้นจะถูกสังคมประณามถ้าหากคบขู้ ซึ่งในเรื่องท้าวชูลูนางอ้วเคียงนี้ได้เน้นถึงการประพฤติตน

ให้มันคงในจารีตประเพณี และสอนให้ตระหนักถึงโทษแห่งการประพฤตินิดในกามคุณ โดยมีทัศนะว่ากามเมถุนนั้นเป็นเรื่องเลวร้ายหากบุคคลไม่สำรวม ดังนี้

○ คั่นว่า	กามคุณต้อง	หญิง ไตนั้นเปรียบ	
ท่อกับ	ผีเผดร้าย	เสมอตามตั้งเดียว	ท่อ-เท่ากับ ผีเผด-ผีเปรต
อันหนึ่ง	ชายซีเรื่อน	สมเสพเทวี	ด้าม-เท่ากับ
	กามคุณถึง	ลวดลิ่มคุณเจ้า	คุณเจ้า-พระเจ้า ภิกษุ ลวด-เลย
ก็บ	คิดอ่าวโทษ	ถึงที่สามมี	อ่าว-คิดคะนึ่ง
คิดท้อ	แปงสารชัก	หย่อนลงหาชู้	แปง-สร้าง ทำ
มันบ	กลัวเกรงย่าน	อเวจีโลกลุ่ม	ย่าน-กลัว ลุ่ม-ล่าง ช้างล่าง
	ตายสู่พื้น	ใหม่มอบแห่ง	
		ฯลฯ	

ทัศนะเกี่ยวกับเบญจศีล กวีได้อธิบายว่าการจะได้อิทธิพลในสวรรค์นั้น เพียงแต่ยึดมั่นในศีลห้าอย่างเคร่งครัด ย่อมมีอานิสงส์ไปเกิดบนสวรรค์ได้ เช่นตอนที่ท้าวขูลูและนางอ้วเคียมปรากฏตนบนสวรรค์ให้ชาวเมืองดู พระมารดาถามถึงสาเหตุที่ได้ไปเกิดบนสวรรค์ ทั้งสองก็บอกว่าให้ถือศีลห้าก็เพียงพอแล้ว

○ ถิ่นนี้	ธรรมทั้งห้า	ภาวนาอย่าให้ขาด	
คั่นว่า	มรณาดเมี้ยน	สิเมื่อฟ้าสู่สวรรค์ แม่เอย	เมี้ยน-ตาย เมื่อ-ไป
	สุรานั้น	อย่าเอาเทียมแหบ	สิ-จะ
	ศีลห้าตั้ง	รักษาไว้อย่าไล	ไล-ลิม
ให้คอย	เอาใจตั้ง	บารมีดวงยอด	
लगจก	ได้ร่วมช้อย	ในฟ้าปกลา แม่เอย	ฯลฯ

๓.๕ ทัศนะต่อชนเผ่า เรื่องท้าวขูลูนางอ้ว ได้แสดงให้เห็นทัศนะต่อชนเผ่าช่า คือกลุ่มขุนนางเป็นชนชาติป่าเถื่อน ไม่ยอมรับว่ามีฐานะทางสังคมเท่ากับชนเผ่าไทย-ลาว ดังเช่นนางอ้วเคียมได้กล่าวถึงขุนนาง ดังนี้

○ เรานี้	แนวนามเชื้อ	กุลวงศ์พระยาใหญ่	แนว-พงศ์เชื้อ
ถาจก	เทียมแหบช่า	ขอมร้ายอยู่ตง นั้นเด	เทียมแหบ-คู่ควร
เขานั้น	ศีลธรรมเจ้า	บมีสังจักสิ่ง	สัง-ไฉน อะไร
มีแต่	สมเสพเหล่า	บมีเอื้ออ่าวทาน	อ่าว-คنيعิด
		ฯลฯ	

หรือ			
แหล่งสุ	พันคอเสีย	มิ่งมรณเมืองฟ้า	เมืองฟ้า - ไปสู่สวรรค์
อันหนึ่ง	ภาษาฆ่า	อลัชชีคนบาป	
	เรื่องพระเจ้า	ปมมีรูร่วมธรรม	
อันให้	เทียมบาท้าว	ขุนนางเป็นคู่ กันนั้น	เทียม-คู่เคียง เทียมคู่
ข้าจัก	ตายมิ่งเมี้ยน	เมืองฟ้าสว่างใจ แลนา	สว่าง-โล่ง สร้าง
		ฯลฯ	

๔. ปรีทรรณวรรณกรรมเรื่องพระลักพระลาม

เรื่องพระลักพระลามนี้แพร่หลายน้อยกว่าวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานอื่น ๆ แต่เห็นว่าเป็นเรื่องที่มีลักษณะโดดเด่นหลายประการ จึงหยิบยกมาเป็นตัวอย่างในการปรีทรรณครั้งนี้ นั่นคือพบต้นฉบับในภาคอีสานมีอยู่ ๒ สำนวน คือสำนวนที่เป็นร้อยแก้ว และสำนวนที่ประพันธ์เป็นโคลงสาร ฉบับสำนวนร้อยแก้วนั้นมีความยาวมาก และเนื้อเรื่องถูกปรับปรุงให้เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นบริเวณลุ่มน้ำโขง อธิบายเชิงตำนานเกี่ยวกับสถานที่ ชื่อบ้านนามเมืองแถบลุ่มน้ำโขง คือภาคอีสานและล้านช้าง นอกจากนี้ยังดำเนินเรื่องตามแนวของชาดก และกล่าวว่าพระลามคือพระโพธิสัตว์ชาติหนึ่งที่ต้องมาเกิดใช้หนี้ และปราบปรามอธรรม

ส่วนฉบับสำนวนโคลงสารที่จะนำมาปรีทรรณนี้ มีการปรับปรุงเนื้อเรื่องให้ต่างไปจากรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอย่างมาก และมีแนวโน้มจะใกล้เคียงกับเรื่อง "พรมจักร" (รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ) แต่ชื่อบ้านชื่อเมืองก็ปรับให้เข้ากับดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง เช่น พระลามครองเมืองศรีสัตนาคนานันต์ นอกจากนี้ยังพบว่าในภาคอีสานยังมีวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับพระลักพระลามอีก คือเรื่องหัวละมาน หรือหูลละมาน (หนุมาน) และเรื่องพระกิตพระพาน (เนื้อเรื่องตอนต้นเป็นเรื่องอุณรุทตอนปลายเป็นเรื่องรามเกียรติ์) แต่ส่วนที่เป็นโครงเรื่องยอยนั้นแตกต่างกันมาก แสดงให้เห็นความเป็นอิสระของกวีพื้นบ้านอีสานที่ปรับปรุงแก้ไขเนื้อเรื่องเดิม (รามายณะ ฉบับอินเดีย) ให้เข้ากับทัศนะและภูมิสถานของชาวอีสาน

หากพิจารณาเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ พบว่ามีการปรับเปลี่ยนเรื่องรามเกียรติ์มาเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านภาคเหนือเช่นเดียวกัน นั่นคือภาคเหนือมีเรื่องคล้าย ๆ กันอยู่ ๓ เรื่อง คือ เรื่องพรมจักร (พรมจักร-พระราม พระยาวิโรหาราช-ทศกัณฐ์) เรื่องหอมานชาดก (พระราม-พระราม ราพผาสูร-ทศกัณฐ์) และเรื่องอุสาบารส วรรณกรรมพื้นบ้านภาคเหนือทั้งสามเรื่องดังกล่าว พบว่าประพันธ์

เป็นแนวชาดกทั้งสิ้น^๔) ซึ่งเมื่อเทียบกับวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานทั้งสามเรื่องดังกล่าว พบว่าประพันธ์เป็นแนวชาดก คือเรื่องพระลักพระลาม ฉบับสำนวนร้อยแก้ว ส่วนพระลักพระลามฉบับสำนวนโคลงสารกล่าวว่พระโพธิสัตว์มาเกิดมาใช้ชาติเป็น พระลาม แต่มีได้ดำเนินเรื่องตามแนวชาดกอย่างเคร่งครัดนัก ส่วนเรื่องหิวละมาน หรือหูลละมาน ก็เช่นเดียวกัน แต่เรื่องพระกิตพระพาน (พระกฤษณ พระพาน) ดำเนินเรื่องตามแนวชาดก

อีกประการหนึ่ง เรื่องพระลักพระลามฉบับโคลงสารนี้ มีโครงเรื่องย่อยต่างไปจากเรื่องรามเกียรติ์มาก และสำนวนโวหารเด่นมาก จึงได้นำมาปริวรรตเพื่อให้เห็นการปรับปรุงวรรณกรรมของกวีพื้นบ้าน และเห็นการแพร่กระจายของเรื่องรามายณะในห้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยอีกด้วย

ต้นฉบับ พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี) วัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้ถอดต้นฉบับโบราณอักษรไทยน้อย มุสณิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป จัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๘ ความยาว ๑๓๓ หน้า ตามคำนำกล่าวว่า ได้ต้นฉบับมาจากวัดเหนือ อำเภอเมือง สกลนคร

ไม่ปรากฏผู้ประพันธ์ แต่พบเนื้อความเริ่มต้นบอกความในใจของผู้ประพันธ์ ดังนี้

○ อ้ายนี้ หากอุณโหรือน	ในทรงแค้นคั่ง เจ้าคำเอย
จึงได้ แรงกล่าวเว้า	ประเทียนก้อยกึ่งเดียว
พอให้ สว่างร้อน	ในแห่งหือระทัย พี่แม่
พอให้หาย	สว่างใจปานน้ำ
บ่กว่า บัญญาแม้ง	สิทธิเห็นตรัสสอง เอาท่อน
ไว้แก่ สาวที่น้อง	คณิงรู้ทุกคน
อ้ายนี้ บ่แม่ชชายถ่าน	ในชลแคมท่า

ต่างหากแม่ชชาย คำชชาวหล่อเลี้ยง ในบ้ายอดคำ

(ความว่า-กวีเร่าร้อนในอก จึงได้เล่าเรื่องเก่าเล็กน้อย เพื่อให้คลายความรำคาญใจ ใจเยียน้ำไม่เหลือบัญญัติหวกปรารภจะเห็น (ธรรม) เพื่อให้สาวที่น้องทุกคน (ได้อ่าน) ที่นี้ไม่ใช่ชายเสเพล (ริมทำน้ำ) หากเป็นชายทองคำยี่สิบในเทศสมณะ (หล่อเลี้ยงในบ้ายอดคำ))

๔) ดูรายละเอียดใน ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา. (มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๘) หน้า

๔.๑ เนื้อเรื่องย่อพระลักพระลาม

เริ่มเรื่องกล่าวถึงว่าเป็นเรื่องในชาดก เมื่อพระโพธิสัตว์เกิดมาใช้ชาติ แล้วกล่าวว่า ท้าวฮามมะนาสวน (ราพนาสูร-ทศกัณฐ์) ครองเมืองลังกา ได้มีโอกาสเล่าเรียนวิชาแปลงกายจากพระอินทร์ วันหนึ่งพระอินทร์ไม่อยู่ ท้าวฮามมะนาสวนได้แปลงกายเป็นพระอินทร์เข้าห้องนางสุชาดา มเหสีพระอินทร์ นางสุชาดาทราบภายหลังว่าเป็นพระอินทร์ตัวปลอม นางจึงกราบทูลพระอินทร์ ๗ ทราบเรื่อง และเล็งเห็นว่านางจะสิ้นบุญที่จะอยู่ในสวรรค์ จึงให้นางไปเกิดในมนุษย์โลกใช้หนี้กรรมที่กระทำผิด นางเกิดอยู่ในครรภ์มเหสีของท้าวฮามมะนาสวน เมื่อคลอดมาเป็นธิดา โจรทำนายว่า นางจะเป็นผู้สร้างความเดือดร้อนให้บ้านเมืองและเผ่าพงศ์ยักขา ท้าวฮามมะนาสวนจึงนำนางไปปล่อยในป่าหิมพานต์ ด้วยบุญญาธิการของนางพระฤๅษีพบเข้าจึงเก็บมาเลี้ยง ตั้งชื่อว่า "สิตาจันทะแจ่ม" เมื่อเจริญวัยนางมีโฉมงามมาก ชาวเมืองลือความงามของนางไปทุกหัวเมือง ท้าวฮามมะนาสวนมาสู่ขอโดยไม่ทราบว่าเป็นธิดาของตน ฤๅษีไม่ขัดข้อง จึงให้ยกศร หากมีบุญญาธิการคู่ควรกับนางก็จะยกศรได้ แต่ท้าวฮามมะนาสวนไม่สามารถยกศรได้

กล่าวถึงเมืองศรีสัตตนาคร พระลามครองเมืองอยู่อย่างสันติสุขไม่มีคู่ครอง เมื่อทราบเรื่องของนางสิตาจันทะแจ่ม (ส่วนใหญ่จะเรียกชื่อนี้) จึงไปสูxonนางพร้อมกับพระลัก ด้วยบุญญาธิการของพระลาม พระลามจึงยกศรได้ และได้นางสิตาจันทะแจ่มเป็นมเหสี ด้วยความดีใจจึงกลับเมืองศรีสัตตนาครโดยมิได้รำลาพระฤๅษีผู้เป็นพ่อเลี้ยง พระฤๅษีโกรธจึงสาปให้ทั้งสองมีอันเป็นไป คือพลัดพรากจากกัน ไม่มีความสุขในการครองคู่กัน

ขณะที่ทั้งสามเดินทางกลับเมืองศรีสัตตนาคร ท้าวฮามมะนาสวนทราบเรื่องจึงมาเนรมิตเมืองศรีสัตตนาคร แต่พระลามรู้ว่าเป็นเมืองเนรมิตไม่ใช่เมืองจริง จึงใช้ศรแผลงทำลายเมืองเสีย ท้าวฮามมะนาสวนทำอุบายแปลงตนเป็นกวางทอง แล้วลักพานางสิตาจันทะแจ่มไป เมื่อท้าวฮามมะนาสวนพานางสิตาจันทะแจ่มผ่านมาถึงเมืองพระยาครุฑ พระยาครุฑเป็นเพื่อนกับพระลามเมื่อทราบเรื่องจึงเข้าขัดขวาง แต่รบแพ้ท้าวฮามมะนาสวน เมื่อพระลักพระลามตามมาถึงเมืองพระยาครุฑ ๗ เล่าเรื่องให้ฟัง พระลักพระลามจึงลาพระยาครุฑ ออกติดตามหานางสิตาฯ จนมาถึงต้นมณีโคตร พระลามเสวยผลมณีโคตรกิ่งทางด้านทิศใต้จึงกลับร่างเป็นลิงเผือก พระลักเสวยผลกิ่งด้านที่ชี้ขึ้นฟ้าจึงมีรูปร่างสวยงามกว่าเดิมอีก พระลักอยู่เฝ้าลิงพระลามในป่านั้น

กล่าวถึงฤๅษีตนหนึ่งมีภรรยาชื่อนางอินทา พระอาทิตย์มาเป็นคู่กับนางอินทามีลูกมา ๓ คน คือ สังคิบ(สุครีพ) พะลิจันทร์ (พาลี) และธิดาชื่อนางแก้วแพงศรี ฤๅษีแปลกใจว่าทั้งสามไม่มีลักษณะนิสัยเหมือนตนเลย จึงนำลูกทั้งสามไปเลี้ยงน้ำ ปรากฏว่าสังคิบและพะลิจันทร์ไม่ใช่ลูกของพระฤๅษีจึงลอยตามน้ำไป ส่วนนางแก้วแพงศรีไม่ลอยตามน้ำจึงเป็นลูกของตน พระฤๅษียังเป็นห่วงสังคิบและพะลิจันทร์ จึงเนรมิตเมืองให้อยู่ เสร็จแล้วพานางแก้วแพงศรีกลับอาศรม นางอินทาทราบเรื่องโกรธพระฤๅษีมาก จึงจับนางแก้วแพงศรีเหวี่ยงไปถึงภูเขา นางเดินอยู่ในป่าจนมาถึงต้นมณีโคตร นางก็กินลูกมณีโคตรทางทิศใต้

เช่นเดียวกัน จึงกลายเป็นลิงเผือก ลิงพระลามและลิงนางแก้วแห่งศรีได้สมสู่กัน มีลูกออกมาเป็นลิงเผือกชื่อว่า หูละมาน (หนุมาน) พระลักผู้เฝ้าลิงพระลามอยู่เป็นเวลานานหลายปี พยายามหลอกล่อให้ลิงพระลามมากินลูกมณีโคตรกึ่งที่ซีฟา ในที่สุดลิงพระลามก็มากินลูกมณีโคตรกึ่งด้านซีฟา จึงกลับกลายเป็นมนุษย์เหมือนเดิม พระลักพระลามจึงพากันออกติดตามหานางสีดาจันทะแจ่มต่อไปอีก โดยทอดทิ้งแม่ลูกไว้ที่ต้นมณีโคตรนั่นเอง

กล่าวถึงควายทัวละพี เมื่อฆ่าพ่อเสร็จแล้วจึงเดินทางมายังเมืองสังคิบพะสีจันท์ ทัวละพีทำรบกับพะสีจันท์ในถ้ำ พะสีจันท์ไปรบกับควายทัวละพีชนะ พวกเสนาอำมาตย์จึงพร้อมใจกันยกเมืองให้พะสีจันท์ครอง สังคิบโกรธน้องที่ช่วงชิงเมืองใส่ฆ่าพะสีจันท์ พะสีจันท์จึงต้องหนีออกจากเมือง นั่งร้องไห้อยู่เดียวดาย พระลักพระลามเดินทางมาพบพะสีจันท์ร้องไห้อยู่จึงได้ถาม ทั้งสามก็เดินทางเข้าเมืองรบกับสังคิบฆ่าสังคิบตาย พะสีจันท์จึงขอให้พระลามครองเมือง พระลามคิดถึงลูกและเมียจึงสั่งให้พระลักกับพะสีจันท์ไปนำมาอยู่ในเมือง พระลักกับพะสีจันท์พยายามให้ลิงแม่ลูกกินลูกมณีโคตรกึ่งที่ซีฟา นางแก้วแห่งศรีก็กลายเป็นมนุษย์เหมือนเดิม ส่วนลิงหูละมานมีกรรมแต่ชาติปางก่อน ร่างจึงไม่กลายเป็นมนุษย์ ก็ยังคงร่างเป็นลิงเผือกเหมือนเดิม พระลักและพะสีจันท์จึงพานางแก้วแห่งศรีและลูกลิงเผือกหูละมานมายังเมือง

พระลามใช้หูละมานไปติดตามนางสีดาจันทะแจ่มที่เมืองลังกา หูละมานรบกับท้าวฮาบมะนาสวนและเผาเมืองลังกา ภายหลังพระลามเตรียมพลทหารเมืองสังคิบไปยังเมืองลังกา พระลามให้สร้างสะพานหินข้ามไปยังเมืองลังกา หูละมานได้พบนางมัสสา (มัจฉา) สมสู่กันมีลูกออกมาชื่อว่า ท้าวอุทธา (มัจฉานุ) เมื่อสร้างสะพานหินเสร็จพระลามก็ยกทัพเข้าเมืองลังกาชนช้างกับท้าวฮาบมะนาสวน ท้าวฮาบมะนาสวนแพ้จึงไปขอกำลังกองทัพยักษ์จากเพื่อนชื่อโมกกะสักมาช่วยรบกับพระลาม พระลามถูกหอกของท้าวโมกกะสัก หูละมานต้องไปเที่ยวหาเก็บยามารักษาพระลาม พระลามสามารถปราบท้าวฮาบมะนาสวนได้แล้ว จึงเวรเมืองให้ท้าวเสดทะราช (โอรสท้าวฮาบมะนาสวน)ปกครอง พระลามพานางสีดาจันทะแจ่มกลับเมืองศรีสัตนาคนาด และให้พะสีจันท์ไปครองเมืองสังคิบตามเดิม

พระลามพานางสีดาจันทะแจ่มมายังศรีสัตนาคนาด นางสีดาขาดรูปท้าวฮาบมะนาสวน พระลามโกรธจึงสั่งให้ประหารชีวิตนางสีดาฯ พระลักไม่ฆ่าจึงปล่อยให้นางไป นางไปอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ประสูติโอรสที่นางตั้งครรภ์ก่อนที่จะถูกประหารชีวิต (ไม่ปรากฏชื่อโอรส) เมื่อโอรสเจริญวัยก็ไปเล่นกับเด็กเลี้ยงควาย รังแกเด็กเลี้ยงควาย ชาวบ้านนำความขึ้นทูลพระลาม ๑ จึงสั่งให้หูละมานไปปราบ แต่หูละมานสู้ไม่ได้ถูกมัดส่งกลับมา พระลามจึงสั่งให้เสนาอำมาตย์ไปทูลถามว่าเป็นลูกใครจึงมีฤทธิ์มาก ที่สุดท้ายทราบว่านางสีดาจันทะแจ่มยังไม่ตาย จึงให้ไปรับนางสีดาจันทะแจ่มและพระโอรสกลับเข้าเมือง (จบเรื่องเท่านั้น)

หากพิจารณาโครงเรื่องพระลักพระลามฉบับอีสานกับรามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ ของภาคอื่น ๆ จะพบว่าโครงเรื่องพระลักพระลามจะใกล้เคียงกับเรื่อง "พรหมจักร" (รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ) มาก

ที่สุด เพียงแต่ชื่อตัวละครแตกต่างกัน เช่น ฉบับภาคเหนือเรียก พระรามว่า-พรหมจักร พระลักษมณ์ว่า-รัम्मจักร ทศกัณฐ์ว่า-พระยาวิโรหาราช สุครีพ-พระยาภาสสิ พาลี-พระยาภาวินทะ หนุมาน-หอรมาน ฯลฯ ส่วนโครงเรื่องนั้นคล้ายกัน คือพระยาวิโรหาราชไปเป็นชู้กับนางสุชมมา มเหสีของพระอินทร์เช่นเดียวกัน มีบางส่วนต่างกัน เช่น หนุมานเป็นลูกของพระยาภาวินทะกับนางวานร ไม่ใช่เป็นลูกพระรามเหมือนฉบับอีสาน และยังมีส่วนปลีกย่อยแตกต่างกันอีกบ้าง ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่ากวีพื้นบ้านของไทยทั้งภาคเหนือ อีสานต่างก็มีอิสระในการปรับเปลี่ยนโครงเรื่องของวรรณกรรม รามายณะ ตามทัศนะของตน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก

๔.๒ ส่วนนวนโวหาร

ส่วนนวนโวหารในเรื่องพระลักพระราม นับว่าเป็นส่วนดีเด่นเรื่องหนึ่งของวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน แม้ว่าจะไม่แพร่หลายเหมือนวรรณกรรมนิทานเรื่องอื่น ๆ เช่น สินไซ กาละเกด จำปาสีตัน นางผมหอม ก็ตาม

การดำเนินเรื่องตามแนวนิทาน นั่นคือเล่าตามลำดับเหตุการณ์ และบางครั้งมีการเปลี่ยนฉากสถานที่ และเหตุการณ์ก็จะแจ่มแจ้งชัดเจน ส่วนนวนโวหารโดยทั่วไปกวีจะเน้นเรื่องอรรถรสไม่น้อย ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

๑) พรรณนาจาก กวีได้พรรณนาฉากสถานที่ ชมดงพงพี โดยกล่าวถึงชื่อไม้ สัตว์ นก ตามจินตนาการของกวี เพื่อให้เกิดภาพพจน์และเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศในการดำเนินเรื่อง นอกจากนี้กวียังได้ชมความงามของสตรี อันเป็นความงามในอุดมคติของชาวอีสานสมัยอดีต ที่เห็นว่าสตรีงามนั้นน่าจะต้องมีรูปลักษณะเช่นนางสีดาจันทร์แจ่ม ซึ่งกวีได้พรรณนาไว้ดังนี้

○ แต่นั้น กาลเหิงนานได้	สิบสองปีสอนใหญ่	เหิง-นาน
นางก็ งามยิ่งแท้	คือป้อมแปลกเขียน	
พระจึง หาชื่อน้อย	สีดาจันทร์แจ่ม	
เทื่อว่า งามยิ่งย่อย	พระอินทร์แถมแต่งลง	เทื่อ-ที ครั่ง
อันว่า ตาเคี่ยมคิ้ว	คือลวดวรรณคำ	เคี่ยม-คม คมข่า
ผิวฟางสุก	ยิ่งงามเลาอ้วน	
แขนกลมส้วย	ดินผมเสมอเสี้ยน	ส้วย-เรียว เสี้ยน-กลิ้ง
คิงอ่อนเพียง	ปานฝ้ายติดผง	คิง-ตัว ร่างกาย
อระไหมเนื้อ	กลมพระกายเอวกิว	
นิ้วแลบน้อย	กลมส้วยตั้งเทียน	
เจาะเปาะหน้า	นวมงามคือเสี้ยน	เจาะเปาะ-คำขยายของงาม

ผมเกตเกล้า	งามย้อยชอดดิน	ชอด-ถึง จรด
ตั้งหากลักษณะพร้อม	โสมงามถิกโสลก	โสม-โถม ถิก-ถูกต้อง
ยามเมื่อ ปากจาต่าน	หัวแล้วจึงจา	จาต่าน-พูดคุย จา-เจรจา
๗๗		

๒) พรรณนาความงามของดวงดาว ในเรื่องพระลักพระลาม หย่นำนวนพรรณนาที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องอื่น ๆ ของอีสาน นั่นคือมีการพรรณนากลุ่มดาวต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากวีมีความรู้เรื่องกลุ่มดาว และดาวนักษัตร ซึ่งมีชื่อเรื่องต่างกับภาคกลางอยู่ไม่น้อย ดังนี้

○ เมื่อนั้น พอเด็กแล้ว	ถึงแกโกลสิรุ่ง	เด็ก-ติก แก-เนียดโกล
พระก็ หลิงล่า เยี่ยม	คว้งฟ้าชูกาย	หลิงล่า-มองดู คว้ง-บริเวณฟากฟ้า ชูกาย-ทุกที่ ทุกฝ่าย
ท้าวก็หลิงดู ดาวแม่ร้าง	แกมหมู่ฝูงสาว	
ดาวผีโพง	อยู่แกมตัวม้า	ผีโพง-ผีกระสือ
อันว่า ดาวพ้อคำ	เดินเที่ยวขายของ	
หลิงดู ดาวห้าพร้อม	ดาวค้างแฝงฟาง	ฟาง-เคียงข้าง
ดาวดอกไม้	เลียนล่อมก่องบาน	เลียน-แถว เรียบ ก่อง-งาม
หลิงดู ดาวข้างน้อย	นอนแนบเทียมแม่	เทียม-คู่เคียง
ดาววีซ้อ	ดาวค้างแฝงฟาง กั้นนั้น	วี-พัด
ดาวอัสวะนี่ซ้อ	ภรณ์ในเมฆ	
ดาวข้างนั้น	เมืองฟ้าฝ่ายเหนือ	
มีทั้ง ดาวโรหิณีพร้อม	กตिकाแฝงคู่ พันเยอ	พัน-ไนั้น
มีทั้ง ดาวรูปม้า	ทยานเด่นอยู่โรง	
ดาวมิตสิระ	อัทธะ โสคสมสอง	
มีทั้ง ดาวสะเภทหลวง	เบิกกระโตงเทิงฟ้า	เทิง-บน ข้างบน
บุพพะสุระสร้อย	ปุสสะ เคียงคู่	
ผ่อดู เสตกาท้าว	เรียงเข้ารวมกัน	ผ่อ-ดู เห็น
ดาวมาชะท้าว	เสด็จควนแกมมา พันเยอ	
เม็งดาวบุผา	แล่นมาเรียงซ้อ	
ดาวปะหัดย้าย	แกมเลาน้ำหลัง	ปะหัด-พฤษบัติ

ดาวจิตตะโยกย้าย	เรียงซ้อนร่วมสะนอน	สะนอน-นอน
ดาววิชัย	ดาวค่างหนักเหนียว	
	ฯลฯ	

๔.๓ ทัศนะต่อสังคม

วรรณกรรมอีสานเรื่องพระลักพระลาม ดูเหมือนให้ความสำคัญต่อการปกครองไม่น้อย นั่นคือพยายามให้แนวคิดเรื่องผู้มีอำนาจในบ้านเมืองควรจะทำให้ความเป็นธรรมแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ มิควรจะเห็นประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง โดยนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาเป็นแกนนำของการปกครอง นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ย่อมอยู่กันเป็นครอบครัว ทั้งหญิงและชายย่อมต้องอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน สังคมจะขาดเพศใดเพศหนึ่งไม่ได้ อันเป็นโลกทัศน์ของชาวไทยโดยทั่วไป นั่นเอง

๑) การปกครอง กวีได้เน้นเรื่องการปกครองตามฮีตบ้านคองเมือง โดยยึดหลักธรรมของศาสนาพุทธ กษัตริย์ย่อมต้องยึดมั่นอยู่ในกฎเกณฑ์สำหรับกษัตริย์ และต้องสร้างความสัมพันธ์ไมตรีกับเมืองใกล้เคียง เรียนรู้ทั้งธรรมเนียมราชการแผ่นดินตามโบราณราชประเพณี เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนมีความสุขสงบสุขดังตอนที่พระลามได้สอนพะลิจันทร์ที่อภิเษกเป็นเจ้าเมือง ดังนี้

○ อันหนึ่ง เจ้าจง ทศราชแท้	ตั้งอยู่ตามคอง	คอง-ครรลองแห่งบ้านเมือง
อย่าได้ ไสโบราณให้	ใส่ใจจ้ามั่น	ไล-สิมหลง
คองกษัตริย์สร้าง	สวยเมืองตุมไพร	ตุม-คุ่มครอง รักษา
เสียวสหาย พี่น้องให้	เพียรย้อยองยาม	ย่อง-ยกย่อง ยาม-เยี่ยมเยียน
ไมตรีช้อง	การเมืองต่างประเทศ	เสียว-เพื่อนสนิท
เพียรรำเรียนรู้	เจ้าพระยาต่างแดน	
อย่าได้ ละวางเว้น	ฮิตเก่าคองหลัง	ฮิต-จาริต
ชาวเมืองมวล	ฮิตคองปฐมเค้า	เค้า-ตันเดิม
แต่นั้น พะลิจันทร์เจ้า	ฟังคำวอนสั่ง	
ท้าวก็แปะพื้น	ดินเจ้าใส่หัว	
	ฯลฯ	

อีกตอนหนึ่งพระลามได้ให้พรและสั่งสอนท้าวเสดถะราชโอรสท้าวขามมะนาสวน ตอนที่พระลามจะเวรเมืองลังกาให้ท้าวเสดถะราชปกครอง พระลามได้เห็นเมตตาธรรมต่อไพร่บ้านไทยเมือง ดัดสันดานความอยุติธรรม ไม่เข้าข้างผู้ที่สอพลอ นอกจากนี้ยังให้เมตตาต่อผู้คนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังนี้

๐ โจนโต

เจ้าจง ยืนยาวมัน	แสmpi เป็นขนาด จริง เทอญ	ขนาด-มาก จำนวนมาก
เจ้าจง หอมไพร่น้อย	อย่าได้หีบเหง นั้นนอ	หอม-รักษา หีบเหง-ข่มเหง
เจ้าอย่า ได้ทำเวรอาพัน	ชาว เมือง เหงไพร่ นั้นนอ	
เจ้าอย่า ได้รักผู้อยู่ไกล	ซังข้าผู้อยู่ไกล นั้นนอ	
ฝูงเจ้า มาอ่อนโยม	อย่าตือยาฆ่า แท้นอ	อ่อนโยม-อ่อนน้อม
อย่าเห็นแต่ สินหารจ่าง	เขามาสืบส่อ นั้นนอ	สืบส่อ-พูดสอพลอ
จงตัดสินให้เผียน	อย่าได้เบี่ยงงอน นั้นนอ	เผียน-ถ้วนถึ
ครั้นว่า ตัดบ่แม่นแท้	ภายหลังได้หวังรำ แม้ตาย	ตัด-ตัดสิน สุน-ภายหลัง
	ฯลฯ	

๒) ทักคนคิดต่อชายหญิง กวีได้เน้นให้เห็นว่ามนุษย์ทั้งเพศหญิงและเพศชายต้องอยู่ร่วมกัน จะขาดเพศหนึ่งเพศใดไม่ได้ ชายทุกคนต้องมีภรรยาอยู่ร่วมชีวิตจึงจะสมบูรณ์ หากไม่มีภรรยาชีวิตจะขาดสิ่งจำเป็นไป โดยอธิบายว่าเพศชายเหมือนควาย ต้องมีเชือกผูกล่ามไว้คือมีเมียนั่นเอง ดังนี้

บุญหญิงนี้	คู่ชชายให้รุ่งเรือง	คุณ-ทำให้เจริญ รุ่ง เรือง
ชายบ่มี เมียอยู่ช้อน	การเหย้ากบ่เรื่อง	ช้อน-คู่เคียง
คือแห บ่มีข้อง	เกวียนบ่มีแอก	
มีควายบ่มีเชือกล่ามไว้	แสนจกเต็นแล่นหนี	
แม่หญิงนี้เทียมดั่ง เชือกผูกคล้อง	ดิ่งจ่องคนชาย อ้ายเอย	เทียม-เหมือนดั่ง จ่อง-ดิ่งรั้ง
	ฯลฯ	

จะเห็นว่าสำนวนพญาท้องถิ่นที่หนุ่มสาวนิยมใช้พูดเกี่ยวกับตนเอง กวีนำมาใส่ไว้ในเนื้อเรื่อง ผสมผสานกันได้เป็นอย่างดีไม่ขัดเขินกับเนื้อความในเรื่อง เช่น ตอนที่หุลละมาน (หนุ่มาน) เกี่ยวสาว ๆ ในเมืองลังกา กวีใช้สำนวนพญาท้องถิ่นที่หนุ่ม ๆ ทั่วไปนำมาพูดจากับสาว ๆ เพื่อบอกว่าตนเองยังไม่มีคู่เคียง โดยเปรียบเทียบว่าตนนั้นโดดเดี่ยวเหมือนต้นตาล ไม่มีกิ่งก้านสาขา หรือมีเครือไม้เถามาพันเกี่ยว เหมือนต้นยุง หรือต้นยางที่อยู่กลางทุ่ง ดังนี้

๐ พี่นี้เป็นดั่ง รุกข์ไขไม้	ตาลดาวลำแก่น	ดาว-ไม้ประเภทตาล
ลำบ่ มีง่าช้อน	ชอนก้านกิ่งใบ พินา	ง่า-กิ่งก้าน
บ่มีเครือเกี่ยว	ยุงยางกลางทุ่ง น่องเอย	เครือ-เครือเถาวัลย์
	ฯลฯ	

อีกตอนหนึ่ง หูละมานเกี่ยวสาว ๆ เมืองลังกา แต่ตนเองรูปร่างไม่สะสวย สาว ๆ ปฏิเสธ หูละมานอธิบายว่าหญิงชายเป็นของคู่กันปฏิเสธไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งคู่กันเหมือนเครื่องใช้ประจำบ้าน ย่อมต้องคู่กันจึงจะใช้ได้ หากขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วก็เหมือนกับไม่มี เช่น แห-ข้องใส่ปลา ตัวไหม-กระดัง เกวียน-ประทุน คาดไถ-ควาย ไปกลาง-วัวต่าง ไก่-ข้าวกลิ้ง ครกมอ-แกลบ ฯลฯ ให้พิจารณาตัวอย่างต่อไปนี้

๐ แหหาค ไลสืมข้อง	ลงหนองมันลิตล่อง คือดา	ไล-สืมหลง ลี-จะ
บ้หาค ไลดั่งม้อน	มอนสิให้ต่อสวน นั้นแล้ว	บ้-มีเสื่อไหม ดั่ง-กระดัง
		ม้อน-ตัวไหม มอน-หม่อน
เกวียนหาค ไลพวงไว้	ฝนดกรำมันลิเปียก	พวง-ประทุน
ฝียดลิ ไลดั่งม้อน	หนีไปห้อยแห่งใด	ฝียด-ช่องทำรังของตัวไหม
คาคไถสิไลลา	ควายบักเลเผ่า	คาค-คราด
หมากไปกลาง	สิลาวัวต่าง	ไปกลาง-เคราะห์แขวนคอสัตว์
ไก่กู สิลาข้าวกลิ้ง	ครกมอสิลาแกลบ	ครกมอ-ครกกระเดื่อง
ครุสิไลหม้อ อุแองน้ำ	กระบวยเดินเล่นหา	
สังมาปะละ นาทามเรือ	หนีไปดำนาข้าว	สัง-ไฉน ปะ-ปล่อยปะละ
		นาทาม-นาลุ่ม
		นาเรือ-นาริมหนอง
		นาข้าว-นาบุกเบิกใหม่

ฯลฯ

